

Rapport

De bestuurlijke elite van Nederland in tijden van corona

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Volkskrant
Bestuurlijke elite 2020

Colofon

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2020/214

Datum

december 2020

Opdrachtgever

De Volkskrant

Auteurs

Peter Kanne
Milan Driessen

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron (I&O Research en De Volkskrant) duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Belangrijkste uitkomsten	5
1 De elite over de vraagstukken van deze tijd	9
1.1 Bestuurlijke elite staat achter kabinetsaanpak coronacrisis	9
1.2 Driekwart is anders gaan denken door coronacrisis	9
1.3 Zeven op tien: 'algehele maatschappelijke reset' nodig	11
1.4 Klimaat, polarisatie en armoede fundamenteel anders aanpakken	12
1.5 Elite wil duurzaam, links, progressief beleid	13
1.6 Kiezers linkser maar minder progressief dan elite	15
2 De bestuurlijke elite en de politiek	16
2.1 D66 grootste partij onder bestuurlijke elite	16
2.2 Bestuurlijke elite tevreden met kabinet	18
2.3 Elite gunt Mark Rutte vierde termijn	19
2.4 Elite sociaaleconomisch linkser geworden	20
2.5 Nederlandse elite vindt zichzelf zeer progressief	21
2.6 Twee derde elite en helft kiezers ziet structureel racisme	22
3 De elite over haar netwerk en zichzelf	23
3.1 Meer leden nog actief	23
3.2 Fors minder nevenfuncties	23
3.3 Contacten met ministers en koninklijk huis	25
3.4 Lid van sociëteit	26
3.5 Helft elite heeft voordeel(tjes) bij maatschappelijke positie	27
3.6 Door coronacrisis meer telefonisch en online contact	28
3.7 Elite kritisch op zichzelf: te wit, te gesloten, te weinig nieuwe ideeën	29
3.8 Zakenkabinet en zelf beschikbaar	30
4 Profiel van de bestuurlijke elite	31
4.1 Meer vrouwen, niet meer 'jongeren'	31
4.2 Bedrijfsleven iets minder dominant, meer ngo's e.d.	31
4.3 Meer middenklasse, minder hogere burgerij en adel	32
4.4 Minder religieuzen	32
4.5 Helft studeerde (ook) in buitenland	33
4.6 Sociale media	34
4.7 Autobezit	34
5 Onderzoeksverantwoording	35
6 Bijlage: open antwoorden	36

Inleiding

Achtergrond

De Volkskrant stelt ieder jaar de ‘Volkskrant Top 200 invloedrijkste Nederlanders’ op. Deze lijst van ‘informeel invloedrijken’ is in 2020 voor de 15de keer samengesteld.

In de lustrumjaren laat de Volkskrant parallel een enquête uitvoeren onder een longlist van circa 400 personen (de ‘top 400’) om een beeld te krijgen van het profiel van de leden van de bestuurlijke elite. Daarnaast is een deel van deze vragen – bij wijze van spiegelonderzoek – voorgelegd aan een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking. Beide onderzoeken zijn uitgevoerd door I&O Research.

Dit onderzoek heeft als doel een beeld te krijgen van het profiel en de opvattingen van de leden van de bestuurlijke elite, waaronder:

- socio-demografische variabelen (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, wat en waar gestudeerd, levensbeschouwing, etc.);
- aantal (neven)functies, aard van contacten met gezagsdragers en koningshuis;
- meningen over de elite en de Nederlandse bevolking;
- urgentie van maatschappelijke problemen bij zowel elite als bevolking;
- de internationale positie van Nederland in de wereld;
- links-rechts- en progressief-conservatief positionering en de eigen politieke voorkeur;
- de impact van de coronacrisis.

Dit onderzoek werd uitgevoerd door I&O Research in opdracht van de Volkskrant.

Voor het onderzoek onder de bestuurlijke elite zijn 400 personen uit de longlist van de Volkskrant aangeschreven, waarvan er 230 deelnemers deelnamen (een respons van 58%).

Aan het onderzoek onder de bevolking werkten 1.001 Nederlanders van 18 jaar en ouder mee.

Onderzoekers Peter Kanne en Milan Driessen voerden dit onderzoek uit namens I&O Research.

Verantwoording

Voor deze rapportage hebben we een enquête uitgezet onder de longlist van 400 meest invloedrijke Nederlanders. Een deel van de vragen hebben we daarnaast ook uitgezet onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking (18+).

Bestuurlijke elite

Het onderzoek naar de bestuurlijke elite is uitgevoerd tussen 29 september en 19 oktober 2020. Van de 400 leden van de longlist van de Volkskrant hebben er 230 gereageerd, oftewel een respons van 57,5 procent.

Nederlandse bevolking

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 2 oktober tot maandagochtend 5 oktober 2020. Er werkten in totaal 1.001 Nederlanders mee aan dit onderzoek. Deze resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017.

Belangrijkste uitkomsten

Veranderend profiel: meer vrouwen, jonger, meer publiek-privaat

Tien jaar geleden scheven we¹ over de elite van toen: *“De bestuurlijke elite anno 2010 is een verzameling voornamelijk oudere, witte mannen. De eerste tekenen van verversing zijn wel zichtbaar. Het aandeel van het bedrijfsleven binnen de elite is de afgelopen jaren flink gegroeid.”*

Al zijn de witte 50+ mannen nog steeds in de meerderheid, het profiel van de bestuurlijke elite is onmiskenbaar aan het veranderen. De leden van de elite zijn vaker vrouw (nu 36%, in 2006 15%) en minder oud dan in 2006 en 2010 (het aandeel 60-min steeg van 46% in 2006 naar 61% nu). Het bedrijfsleven levert nog 40 procent van de leden, waar dat tien jaar geleden bijna 60 procent was. De groei zit hem vooral in de “anders-categorie”: ngo's, maatschappelijke organisaties, universiteiten en publiek-private organisaties.

Ten opzichte van 2010 en 2015 is het aandeel hogere burgerij en adel gedaald (van 38% naar 28%) en zijn meer leden afkomstig uit de (lagere) middenklasse of uit een arbeidersmilieu (van 62% naar 71%).

In vergelijking met voorgaande edities is bovendien een groter deel nog actief in zijn of haar hoofdfunctie. In 2010 was dat slechts 66 procent, nu is dat 85 procent.

Fors minder nevenfuncties

Deze elite heeft beduidend minder nevenfuncties dan voorgaande elites. In 2006 zei 73 procent zes of meer nevenfuncties te hebben, in 2015 was dat 44 procent en nu is dat nog 23 procent. Een belangrijke verklaring voor deze afname ligt in de wet Bestuur en Toezicht die in 2013 in werking trad. Met deze wet werd het aantal te vervullen (neven)functies bij grote rechtspersonen gelimiteerd, met het doel de kwaliteit van toezicht te verhogen, belangenverstremming te voorkomen en het zogenaamde 'old boys network' te doorbreken².

De afname hangt ook samen met het veranderend profiel van de elite (meer vrouwen, verjonging, meer middenklasse). Mannen, oudere leden en leden uit adel en hogere burgerij hebben aanzienlijk meer nevenfuncties dan vrouwen, jongere leden en leden afkomstig uit de middenklasse.

Het is echter lastig te zeggen in hoeverre dit het gevolg is van de nieuwe wet: zijn leden van de bestuurlijke elite hun functies daardoor echt anders gaan invullen? Of wordt er een ander type bestuurders en commissarissen aangetrokken, al dan niet als gevolg van deze regelgeving? Zijn de bestuurders van nu vaker mensen die wel willen leiden, besturen of adviseren, maar er niet al hun vrije avonden en weekenden voor op willen geven?

D66 grootste partij, VVD en PvdA handhaven zich, CDA minder sterk vertegenwoordigd

Ook het politieke profiel is veranderd. In 2006 bestond de bestuurlijke elite nog voor driekwart uit professionals gelinkt aan VVD, CDA of PvdA, met D66 en GroenLinks op het vinkentouw. Nu is D66 het best vertegenwoordigd, gevolgd door VVD en PvdA. Het CDA heeft sinds 2006 veel van haar invloed onder de Nederlandse elite ingeleverd. GroenLinks heeft de aansluiting (nog) niet kunnen maken. Andere partijen – ook partijen met een flinke achterban zoals PVV, SP of ChristenUnie – zijn in de bestuurlijke elite nog steeds niet of nauwelijks vertegenwoordigd.

¹ Peter Kanne en Tim de Beer, TNS Nipo december 2010.

² Deze regels vloeiden voort uit een voorstel van toenmalig SP Kamerlid Ewout Irrgang (december 2009)

Overigens zijn de partijbanden nu iets minder sterk dan voorheen. In voorgaande edities was rond de 60 procent lid van een partij, nu is dat minder dan de helft (48%).

Elite sociaaleconomisch net zo links als kiezers, maar cultureel veel progressiever

De Nederlandse bestuurlijke elite plaatst zichzelf vaker op de sociaaleconomische linkerflank (47%) dan rechterflank (21%). Er is sprake van een sterke verschuiving naar links wat betreft sociaaleconomische onderwerpen. Hiermee is de elite linkser geworden dan de Nederlandse kiezers, van wie 44 procent zich sociaaleconomisch links noemt en 30 procent rechts. Cultureel zijn de verschillen met het publiek veel groter. Maar liefst 73 procent van de bestuurlijke elite plaatst zichzelf aan de progressieve kant. Slechts 9 procent noemt zich behoudend. In vergelijking met 2010 en 2015 zijn de verschillen klein, maar in vergelijking met de kiezers – waarvan slechts 28 procent zich progressief noemt en 35 procent behoudend – is de culturele kloof groot.

Culturele kloof elite en kiezers; sociaaleconomisch sluit elite aan bij publiek

Deze culturele kloof tussen elite en publiek kan worden geïllustreerd met antwoorden op stellingen over vluchtelingen, arbeidsmigranten en de Europese Unie.

Zeven op tien (71%) leden van de elite vinden dat Nederland *meer vluchtelingen* moet opnemen, terwijl slechts 35 procent van de kiezers dit vindt. De meerderheid van de elite (61%) wil ook meer *arbeidsmigranten* opnemen, van de kiezers wil slechts 23 procent dat. En eveneens zes op tien (58%) leden van de elite vinden dat er meer *bevoegdheden van de Nederlandse overheid naar de Europese Unie* moeten, van de kiezers wil slechts 34 procent dat.

Als de elite het publiek wil overtuigen van de noodzaak van (meer) immigratie en een sterkere Europese Unie, zal ze de nodige overredingskracht nodig hebben. Het gegeven dat meer (cultureel) behoudende partijen als PVV, SP en Forum voor Democratie niet of nauwelijks vertegenwoordigd zijn, zal het niet makkelijker maken.

Sociaaleconomisch lijkt de elite juist aansluiting te vinden bij opvattingen die kiezers al veel langer aanhangen. Dacht in 2015 nog ruim de helft (56%) van de toenmalige elite dat *iedereen het maatschappelijk kan maken*, van de huidige elite denkt nog 46 procent dat (tien jaar geleden was dat nog 74%). De elite vindt de *kloof tussen arm en rijk* nu veel vaker 'te groot' dan vijf jaar geleden (van 52% naar 83%). Ook vindt een groter deel nu dat de *sociaaleconomische ongelijkheid te groot* is (van 64% naar 75%) en dat de *marktwerking is doorgeschoten* (van 49% naar 65%).

De elite wil – net als in 2015 – een *ambitieuze klimaatbeleid* (was 81%, nu 84%). Hier is het de bevolking die veranderde: vijf jaar geleden was dit nog geen urgente kwestie voor kiezers.

Elite: 'algehele maatschappelijke reset' na corona: klimaat op 1

De coronacrisis heeft driekwart van de bestuurlijke elite aan het denken gezet. Leden van de bestuurlijke elite geven blijk van een genuanceerde en veelomvattende kijk op de samenleving en de consequenties die de coronacrisis dient te hebben voor de maatschappij. Uit citaten wordt duidelijk dat veel met elkaar samenhangt. De belangrijkste elementen die naar voren worden gebracht:

De coronacrisis...

- ... toont de noodzaak van ander of intensiever klimaat- en duurzaamheidsbeleid;
- ... heeft tegenstellingen tussen kansarm en kansrijk doen toenemen en blootgelegd;
- ... toont de kwetsbaarheid van mondiale productieketens;
- ... zet vraagtekens bij de maakbaarheid van onze samenleving;
- ... geeft een herwaardering van de wetenschap;
- ... laat de zwakten van het marktdenken (bijvoorbeeld in zorg of openbaar vervoer) zien;
- ... toont dat de overheid weer meer de (centrale) regie moet nemen;
- ... toont dat de samenleving veerkrachtig en innovatief is;
- ... vraagt om solidariteit en gemeenschapszin (die ook getoond is);
- ... laat zien dat reizen en samenkomsten veel minder nodig zijn, we kunnen ook thuiswerken, met als gevolg versnelling van de digitalisering.

Dit vertaalt zich in een klemmende roep om verandering. Maar liefst zeven op de tien (71%) vinden dat de coronacrisis reden is om dingen structureel anders te doen, een zogenaemde 'maatschappelijk reset'.

Wat moet er dan fundamenteel anders worden aangepakt? De bestuurlijke elite geeft op deze vraag drie overtuigende antwoorden:

- 1 de klimaatverandering (72%);
- 2 de tegenstellingen in de samenleving, polarisatie (67%);
- 3 inkomensongelijkheid en armoede (57%).

Op posities 4 en 5 zet de elite twee kwesties die met elkaar samenhangen: de manier waarop onze voeding wordt geproduceerd (44%) en het voorkomen van nieuwe pandemieën (40%).

Publiek: voorkom nieuwe pandemieën en klimaatverandering; meer nationaal georiënteerd

Hiermee is de bestuurlijke elite veranderingsgezinder dan de kiezers. Van de Nederlandse bevolking zou de helft een algehele maatschappelijke reset willen. Het publiek geeft nog meer prioriteit aan het voorkomen van pandemieën dan de elite (met 45% het belangrijkste onderwerp) en zet het klimaat op 2 (43%). Daarnaast willen Nederlanders meer aandacht voor nationale kwesties als de woningmarkt (41%) en het bestrijden van criminaliteit (31%) dan de elite.

De elite hecht meer belang aan internationale (33%) dan binnenlandse veiligheid (12%), onder de bevolking is dat andersom: 14 procent en 31 procent.

Leden steeds kritischer op de elite: te wit, te gesloten, te weinig nieuwe ideeën

Ondanks het veranderende profiel van de leden is de elite kritischer op zichzelf dan de bestuurlijke elites van 2006, 2010 en 2015. De huidige leden van de elite noemen zich niet progressiever dan voorheen, maar ze hekelen de geslotenheid van 'de Nederlandse elite' in sterkere mate. En dan met name op grond van kleur en geslacht: twee kritiepunten die bij uitstek onder progressieve Nederlanders terug te vinden zijn.

Het idee dat deze elite onvoldoende waardering krijgt, wordt nog door een op drie leden onderschreven. In 2020 was dat de helft.

- Negen op de tien vinden de elite *te wit*, voorgaande edities was dat drie kwart tot 80 procent.
- Acht op tien vinden het te veel een mannenbolwerk. In 2015 was dat 71 procent. Niet alleen vrouwen (91%), ook mannen (80%) vinden dit.
- Zeven op de tien leden van de elite vinden dat de elite onvoldoende ververst. In 2006 en 2010 vond nog de helft dat, in 2015 was dat 61 procent.
- Nog slechts 45 procent vindt dat deze elite voldoende open staat voor nieuwe *mensen* (tien jaar geleden vond 77 procent nog van wel) en nog 53 procent vindt dat deze elite voldoende open staat voor nieuwe *ideeën* (ook dit was 77 procent in 2010).
- Slechts een kwart (27%) is ervan overtuigd dat kwaliteit het enige criterium is om opgenomen te worden in deze elite, dit was tien jaar geleden het dubbele: 49 procent.

1 De elite over de vraagstukken van deze tijd

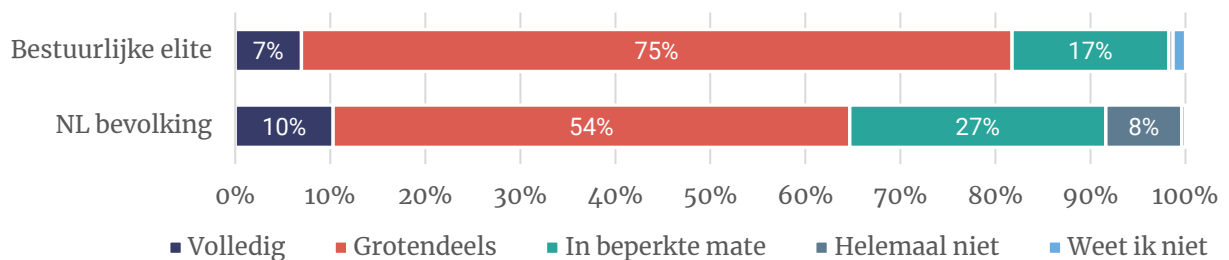
1.1 Bestuurlijke elite staat achter kabinetsaanpak coronacrisis

Het Nederlandse publiek staat sinds het begin van de coronacrisis achter de maatregelen van het kabinet. In maart was dat 75 procent, in oktober nog 65 procent.

De bestuurlijke elite is nog tevredener over deze corona-aanpak: maar liefst 82 procent steunt dit.

Figuur 1 - In welke mate staat u achter de aanpak van de coronacrisis door het kabinet Rutte III?

Basis: bestuurlijke elite (N=230) en Nederlandse bevolking (N = 1.985). Oktober 2020

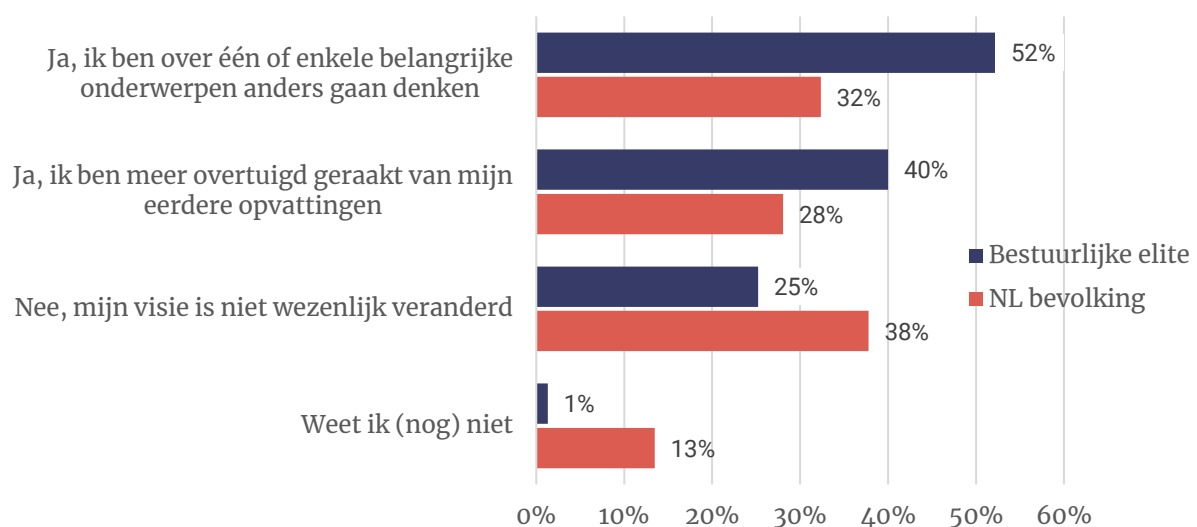

1.2 Driekwart is anders gaan denken door coronacrisis

De coronacrisis heeft driekwart (74%) van de bestuurlijk elite aan het denken gezet: de helft (52%) is als gevolg van deze crisis over één of enkele belangrijke onderwerpen anders gaan denken en 40 procent is (ook) meer overtuigd geraakt van zijn of haar eerdere opvattingen.

Dit is beduidend meer dan onder het Nederlandse publiek. Bij iets minder dan de helft (49%) veranderde dit: 32 procent is *anders* gaan denken en 28 procent is ergens meer overtuigd van geraakt.

Figuur 2 – Heeft de coronacrisis uw kijk op de samenleving en waar het naartoe moet veranderd? Zo ja, op welke manier?

Veel hangt met elkaar samen

Leden van de bestuurlijke elite die door de coronacrisis anders zijn gaan denken over belangrijke onderwerpen geven blijk van een genuanceerde en veelomvattende kijk op de samenleving en de consequenties die de coronacrisis zou dienen te hebben voor de maatschappij. Uit de citaten wordt duidelijk dat veel met elkaar samenhangt.

De belangrijkste elementen die naar voren worden gebracht:

De crisis...

- ... toont de noodzaak van ander of intensiever klimaat- en duurzaamheidsbeleid;
- ... heeft tegenstellingen tussen kansarm en kansrijk doen toenemen en blootgelegd;
- ... toont de kwetsbaarheid van mondiale productieketens;
- ... zet vraagtekens bij de maakbaarheid van onze samenleving;
- ... geeft een herwaardering van de wetenschap;
- ... laat de zwakten van het marktdenken (in de zorg of openbaar vervoer) zien;
- ... laat zien dat de overheid weer meer de (centrale) regie moet nemen;
- ... laat zien dat de samenleving veerkrachtig en innovatief is;
- ... vraagt om solidariteit en gemeenschapszin (die ook getoond is);
- ... laat zien dat reizen en samenkomsten veel minder nodig zijn, we kunnen ook thuiswerken, met als gevolg versnelling van de digitalisering.

Een CDA-stemmer van de elite vat dit als volgt samen³:

“De coronacrisis werkt als een reset van automatismen die in het maatschappelijk en sociaaleconomisch verkeer zijn ingesleten: is al het reizen nodig? Zoveel flexkrachten die onmiddellijk op straat staan, is dat aanvaardbaar? Gezondheidszorg: mensen moeten zelf veel meer doen om hun gezondheid op peil te houden waardoor kwetsbaarheid voor virussen afneemt. Corona krijgt invloed op ruimtelijke ordening, huizenbouw en economische structuur (strategische autonomie).”

De crisis biedt niet alleen kansen, het werkt voor sommigen ook ontvullend of teleurstellend, zoals een D66-stemmer het verwoordt:

“De kans dat de “wereld” (instituten en individuen) anders naar de toekomst kijkt door een crisis als deze had ik hoger ingeschat. De enorme investeringen wereldwijd die naar de oude (verouderde) oplossingen gaan is beangstigend: daarmee investeren we ons terug, en maken we ons nog kwetsbaarder in het licht van de klimaatverandering en de duurzaamheidsdoelen. De ambities zijn er, maar de verandering is lastiger. Terwijl de wake up call keihard is. Het is onze grootste huidige kans!”

Veel deelnemers zien de recente ontwikkelingen als een (versterkt) bewijs niet te vervallen in nationalistische patronen, maar zaken juist internationaal, bijvoorbeeld in Europese samenhang aan te pakken. Een ander (wederom een CDA-stemmer) ziet er juist het bewijs in dat oplossingen binnen de landsgrenzen gezocht moeten worden:

³ Zie Hoofdstuk 6 voor meer quotes

“Een benadrukking van het belang van langetermijnvisie en veerkracht. Daarnaast heeft corona mijn denken op het belang van lokaal en nationaal handelen veranderd: dat zie ik nu juist als de plek waar het moet gebeuren, in plaats van de internationale arena (en bevestiging in dat die eeuwige conferenties/roundtables/fora en aanverwante praatcircuits prima gemist kunnen worden).”

1.3 Zeven op tien: ‘algehele maatschappelijke reset’ nodig

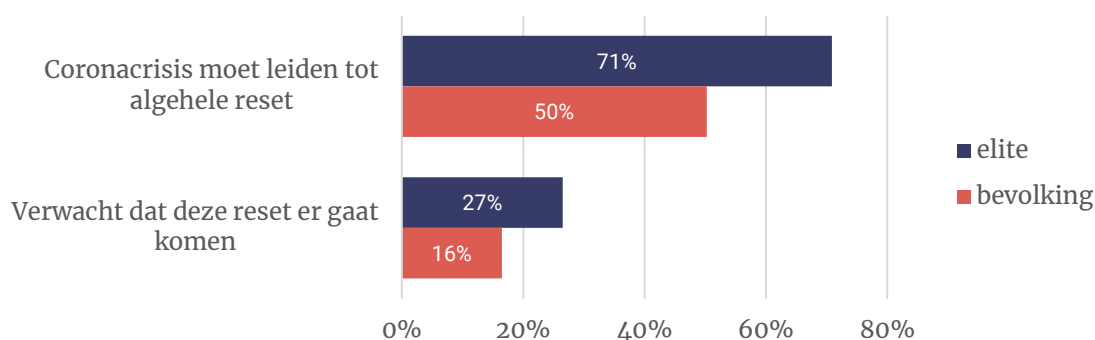
Een ruime meerderheid (71%) van de bestuurlijke elite vindt dan ook dat de coronacrisis reden is om dingen structureel anders te doen. Een zogenoemde ‘maatschappelijk reset’. Van degenen die een ‘reset’ willen, verwacht 37 procent dat die er ook werkelijk gaat komen (27% van allen), 36 procent weet het niet.

Van de Nederlandse bevolking zou de helft een algehele maatschappelijke reset willen. Ook hier verwacht een derde dat dat zal gebeuren: 16 procent van allen.

Figuur 3

Moet de coronacrisis aanleiding zijn tot structurele veranderingen, tot een algehele economische en/of maatschappelijke reset?

En verwacht u dat deze algehele economische en/of maatschappelijke reset er gaat komen? (Basis: allen)

1.4 Klimaat, polarisatie en armoede fundamenteel anders aanpakken

Wat moet er fundamenteel anders worden aangepakt? De bestuurlijke elite geeft op deze vraag drie overtuigende antwoorden: 1. de klimaatverandering (72%), 2. de tegenstellingen in de samenleving (polarisatie, 67%) en 3. inkomensongelijkheid en armoede (57%).

Op posities 4 en 5 zet de elite twee kwesties die met elkaar samenhangen: de manier waarop onze voeding wordt geproduceerd (44%) en het voorkomen van nieuwe pandemieën (40%). De huidige coronacrisis is niet iets wat de elite anders aan zou willen, zoals ook blijkt in paragraaf 1.1: de elite staat massaal (82%) achter de corona-aanpak van het kabinet.

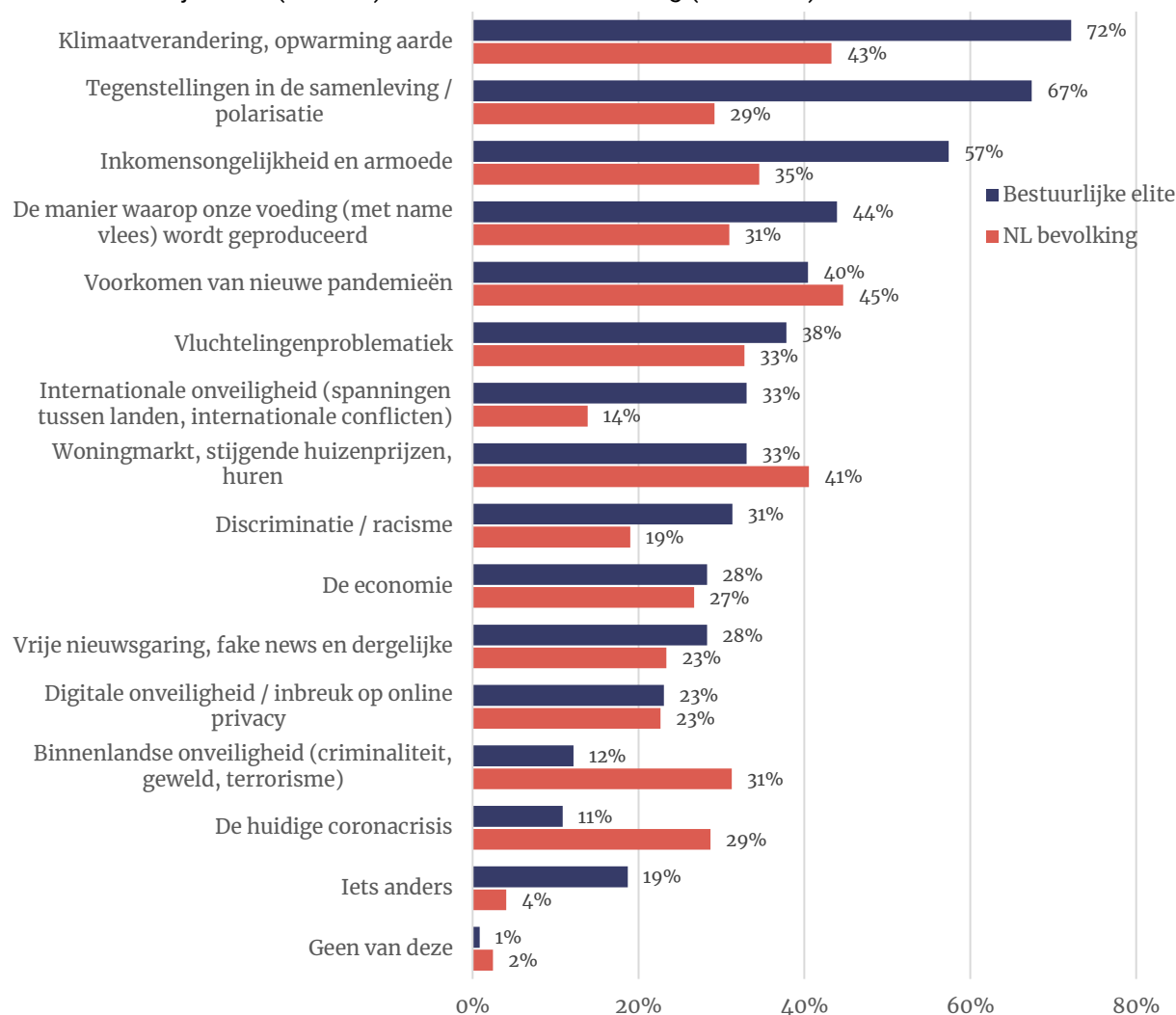
De Nederlandse bevolking geeft nog meer prioriteit aan het voorkomen van pandemieën dan de elite (met 45% het belangrijkste onderwerp) en het publiek zet het klimaat op 2 (43%).

Daarnaast willen Nederlanders meer aandacht voor nationale kwesties als de woningmarkt (41%) en het bestrijden van criminaliteit (31%) dan de elite.

De elite hecht meer belang aan internationale (33%) dan binnenlandse veiligheid (12%), onder de bevolking is dat andersom: 14 procent en 31 procent.

Figuur 4 – Wat vindt u dat er in de nabije toekomst fundamenteel anders moet worden aangepakt?

Basis: bestuurlijke elite (N = 230) en Nederlandse bevolking (N = 1.985)

1.5 Elite wil duurzaam, links, progressief beleid

Op basis van stellingen met betrekking tot sociaaleconomische en andere kwesties is goed te zien dat de elite progressief maar ook links denkt. Sociaaleconomisch is linkser dan vijf jaar geleden (zie figuur 5 en tabel 1), en beduidend (cultureel) progressiever dan de bevolking (figuur 6).

Deze elite denkt linkser dan de vorige

De elite wil – net als in 2015 – een *ambitieuze klimaatbeleid* (was 81%, nu 84%). Hier is het de bevolking die veranderde: vijf jaar geleden was dit nog niet zo'n urgente kwestie voor kiezers. De elite vindt de *kloof tussen arm en rijk nu veel vaker 'te groot'* dan vijf jaar geleden (van 52% naar 83%). Ook vindt een groter deel nu dat de *sociaaleconomische ongelijkheid te groot* is (van 64% naar 75%) en dat de *marktwerking is doorgeschoten* (van 49% naar 65%).

Dacht in 2015 nog ruim de helft (56%) van de toenmalige elite dat *iedereen het maatschappelijk kan maken*, van de huidige elite denkt nog 46 procent dat (tien jaar geleden was dat nog 74%).

Zeven op tien (71%) leden van de elite vinden dat Nederland *meer vluchtelingen* moet opnemen, terwijl slechts 35 procent van de kiezers dit vindt. De meerderheid van de elite (61%) wil ook meer *arbeidsmigranten* opnemen, van de kiezers wil slechts 23 procent dat. En eveneens zes op tien (58%) leden van de elite vinden dat er meer *bevoegdheden van de Nederlandse overheid naar de Europese Unie* moeten, van de kiezers wil slechts 34 procent dat.

Een groter deel van de elite is er nu van overtuigd dat *Nederland de economische wedloop met de VS en Azië verliest* (van 49% naar 63%).

Met betrekking tot het koningshuis is er weinig veranderd: sinds 2020 vinden zo'n zes op de tien dat het koningshuis een louter ceremoniële functie zou moeten krijgen.

Figuur 5 – Stellingen Politiek-inhoudelijk (elite 2015 > 2020)

Tabel 1 – Stellingen Politiek-inhoudelijk (elite 2006 > 2020)

	2006	2010	2015	2020
Eens met de stelling				
	%	%	%	%
Nederland gaat de economische wedloop met de VS en Azië/ China verliezen	61	71	49	63
Iedereen in Nederland kan het maatschappelijk maken als hij of zij dat wil	68	74	56	46
Het koningshuis moet een louter ceremoniële functie krijgen		57	62	57

1.6 Kiezers linkser maar minder progressief dan elite

Als we de opvattingen naast die van de Nederlandse bevolking leggen zien we enkele opvallende verschillen.

Het Nederlandse publiek slaat vooral aan op (en nog iets meer dan de elite) de sociaaleconomische stellingen (marktwerking is doorgeschoten, sociaaleconomische ongelijkheid en de kloof tussen arm en rijk zijn te groot).

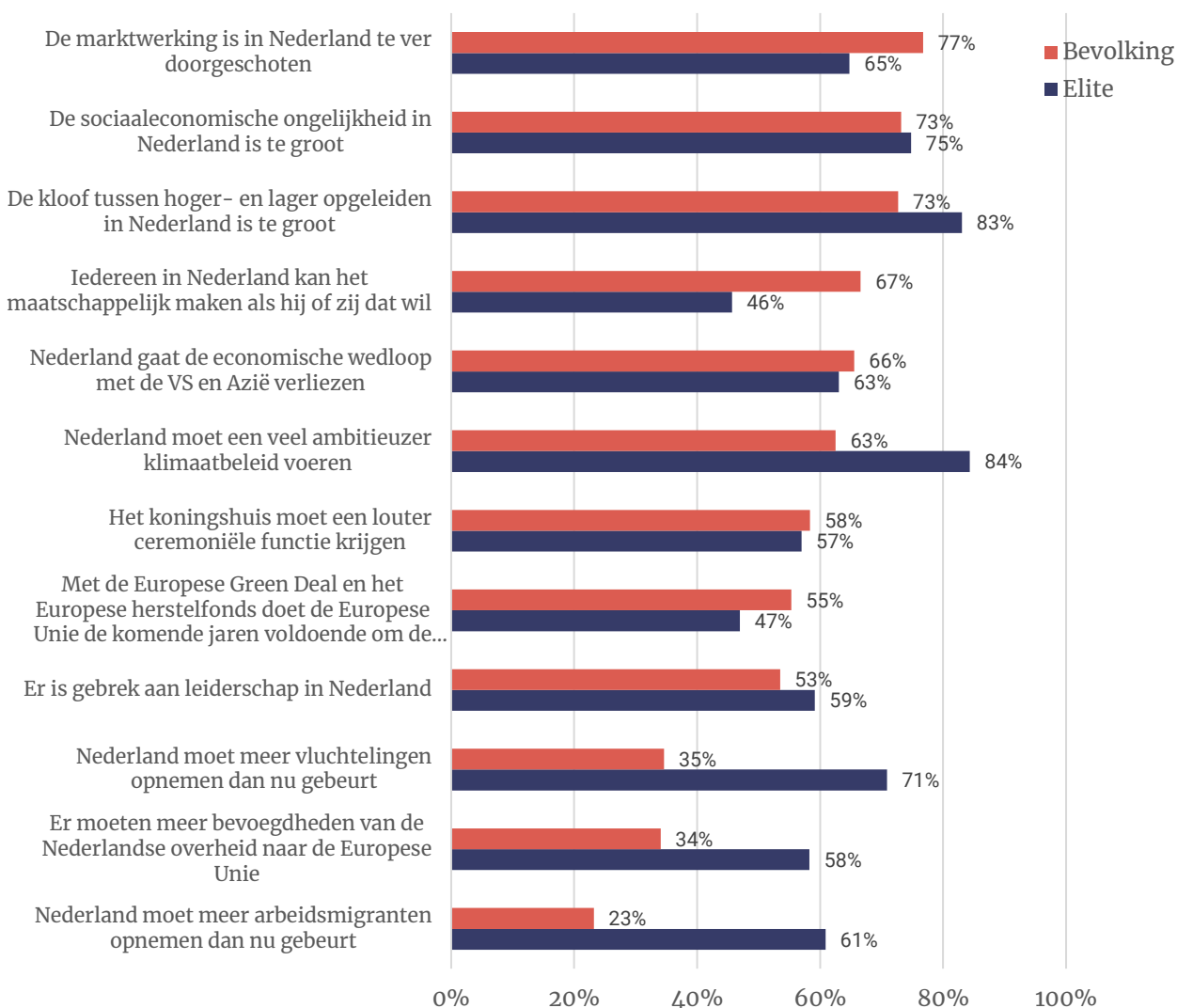
Weliswaar wil 63 procent van de Nederlanders dat Nederland een veel ambitieuzer klimaatbeleid krijgt, maar dit ligt wel 21 procentpunten lager dan onder de elite.

M.b.t. de culturele stellingen is het publiek beduidend terughoudender dan de elite. Slechts een derde (35%) wil meer vluchtelingen opnemen, waar dat onder de elite het dubbele is (71%).

Eveneens slechts een derde wil bevoegdheden overhevelen naar de EU (elite: 58%).

En meer arbeidsmigranten wil slechts een kwart van de kiezers (elite: 61%).

Figuur 6 – Stellingen Politiek-inhoudelijk (bevolking > elite 2020)

2 De bestuurlijke elite en de politiek

2.1 D66 grootste partij onder bestuurlijke elite

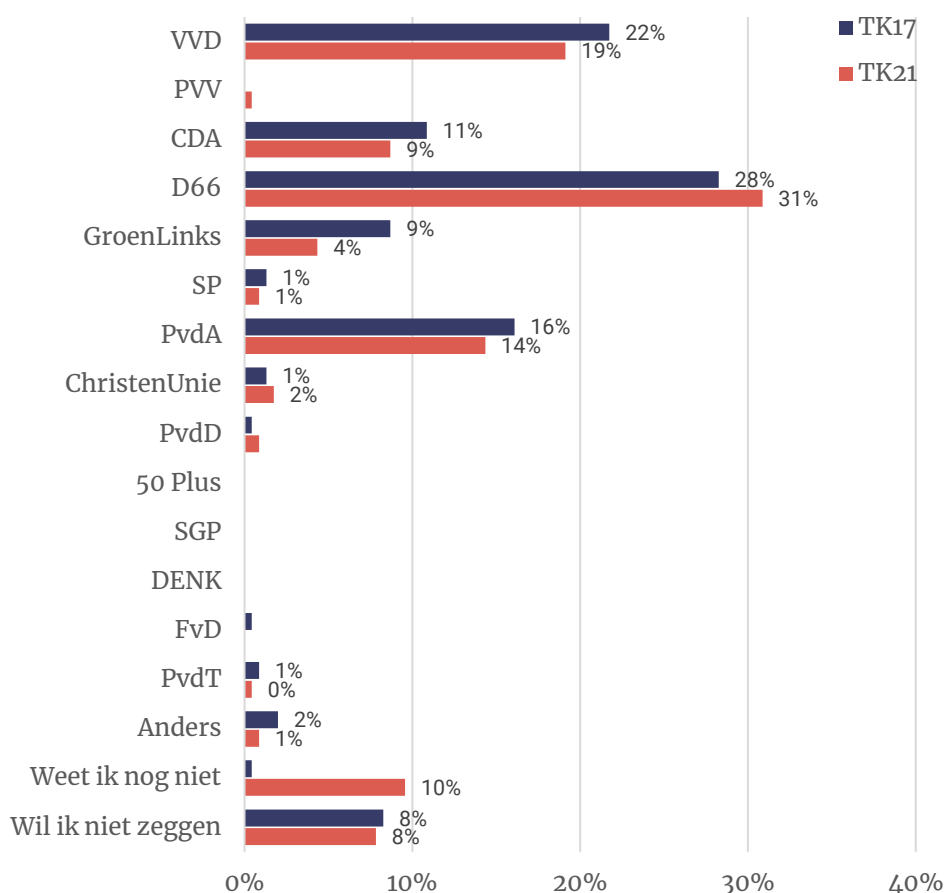
D66 en VVD zijn de grootste partijen onder de Nederlandse bestuurlijke elite. Een op drie denkt nu op D66 te gaan stemmen, een op vijf op de VVD. PvdA (14%) en CDA (9%) zijn de nummers drie en vier. Verder vinden we alleen nog GroenLinks terug als een partij waar een klein deel op denkt te gaan stemmen (4%). Op andere partijen wordt niet of nauwelijks gestemd.

Een op vijf (18%) weet het nog niet of wil het niet zeggen.

Figuur 7 – Stemgedrag in 2017 en voorgenomen stemgedrag bij TK-verkiezingen 2021

“Op welke politieke partij heeft u gestemd bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017?”

“Op welke politieke partij denkt u te gaan stemmen in maart 2021?”

Een vergelijking met de situatie sinds 2006 leert dat D66 zich een steeds steviger positie in de bestuurlijke elite heeft verworven. In 2006 leverden PvdA, VVD en CDA nog driekwart van de leden. D66 was op afstand de vierde partij met 7 à 12 procent.

Op dit moment is een derde van plan volgend jaar op D66 te gaan stemmen. VVD en PvdA volgen op afstand, CDA is ten opzichte van 2006 gehalveerd.

De partijbanden lijken dit jaar minder sterk dan voorheen. In voorgaande edities was rond de 60 procent lid van een partij, nu is dat minder dan de helft (48%).

Tabel 2 – (Voorgenomen) stemgedrag en lidmaatschap 2006 - 2020 bij TK-verkiezingen 2021

“Op welke politieke partij heeft u gestemd bij de Tweede Kamerverkiezingen in < vorige verkiezingen >?”

“Op welke politieke partij denkt u te gaan stemmen in < volgende verkiezingen >?”

“Bent u lid van een politieke partij, zo ja welke?”

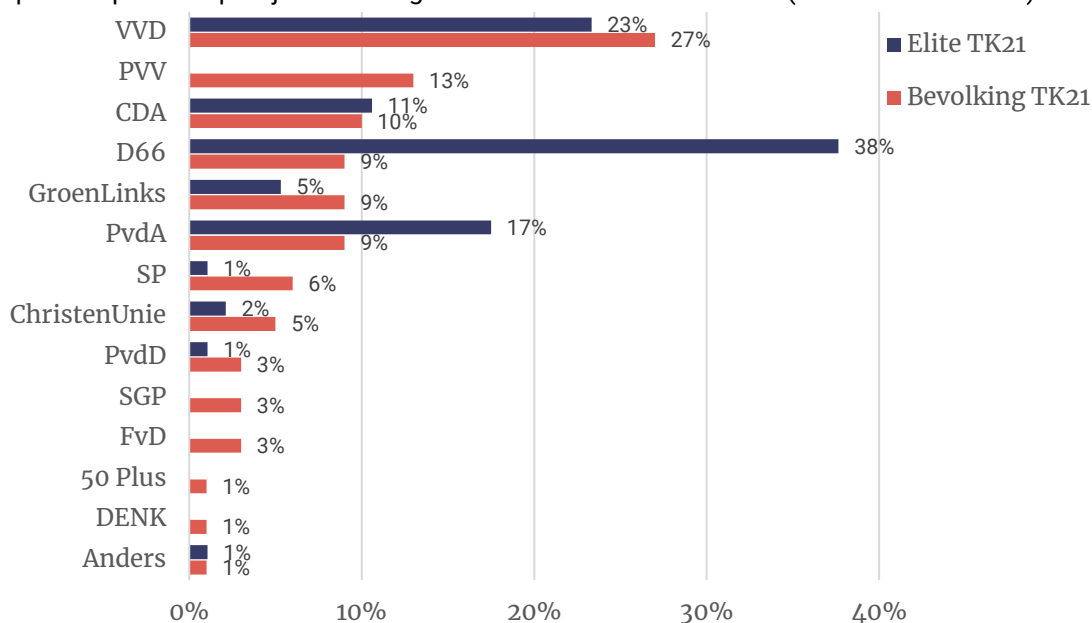
	Gestemd bij vorige verkiezingen				Intentie volgende verkiezingen				Lidmaatschap			
	2006	2010	2015	2020	2006	2010	2015	2020	2006	2010	2015	2020
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
D66	12	20	30	28	7	22	34	31	6	7	12	10
VVD	29	34	25	22	26	34	20	19	16	14	17	10
PvdA	27	22	17	16	28	17	13	14	18	17	13	13
CDA	23	20	16	11	22	20	19	9	16	18	15	9
GroenLinks	5	2	7	9	6	4	8	4	2	1	3	3
ChristenUnie	0	-	0	1	-	-	1	2	-	-	0	1
SP	0	-	1	1	0	-	0	1	-	-	0	1
PvdD	-	-	1	0	-	-	0	1	-	-	0	-
PVV	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-
FvD				0				0				-
SGP	0	-	-	-	0	-	-	-	0	-	-	-
50PLUS				-				-				-
DENK				-				-				-
Anders	0	-	-	1	1	-	-	1	1	3	-	1
Niet stemmen	2	1	0	1	2	0	-	-				
Geen lid									37	41	38	50
Weet niet	-	1	2	0	8	3	3	10	-	-	-	-
Wil niet zeggen	-	-	-	8	1	-	-	8	4	-	-	2

Elite geen afspiegeling van kiezersvolk

De bestuurlijke elite is geen afspiegeling van de politieke voorkeuren onder de bevolking. Als we de ‘weet ik nog niet’ en ‘wil ik niet zeggen’ buiten beschouwing laten, wordt duidelijk dat D66- en PvdA-kiezers in de bestuurlijke elite flink zijn oververtegenwoordigd. VVD en CDA zijn er redelijk evenredig aanwezig, maar PVV, GroenLinks en SP zijn ondervertegenwoordigd.

Figuur 8 – Voorgenomen stemgedrag bij TK-verkiezingen 2021 (elite en bevolking)

“Op welke politieke partij denkt u te gaan stemmen in maart 2021?” (exclusief ‘weet niet’)

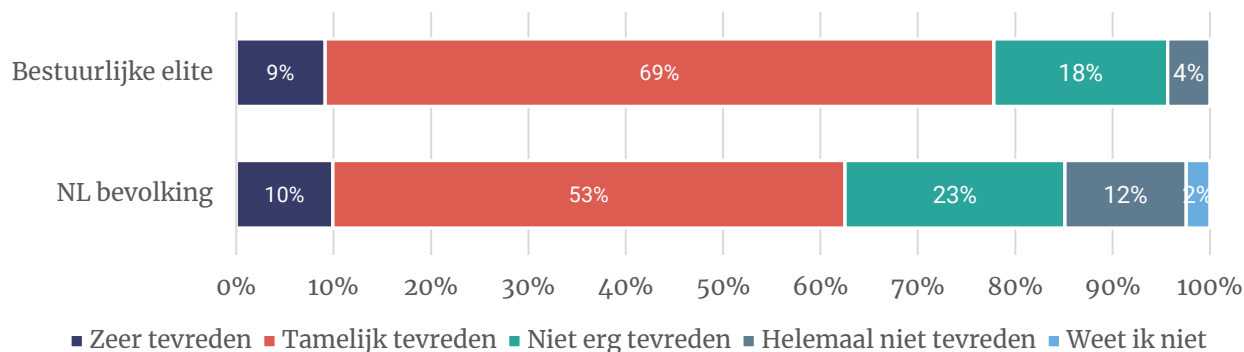
2.2 Bestuurlijke elite tevreden met kabinet

Sinds de coronacrisis zijn Nederlandse kiezers zeer tevreden met het kabinet - Rutte III: in mei was 67 procent van de Nederlanders tevreden en in oktober was dit 63 procent.

De Nederlandse elite was in oktober in nog grotere mate tevreden over het kabinet: 78 procent is tevreden.

Figuur 9 – Hoe tevreden of ontevreden bent u in het algemeen met het huidige kabinet-Rutte III, van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie? (oktober 2020)

Basis: bestuurlijke elite (N = 230) en Nederlandse bevolking (N = 1.985)

2.3 Elite gunt Mark Rutte vierde termijn

We vroegen aan zowel de elite als aan het Nederlandse publiek wat men ervan zou vinden als Mark Rutte op zou gaan voor een vierde kabinet, en wel op een schaal van 1 tot 10.

Op het moment van uitvragen had Mark Rutte nog niet officieel bekend gemaakt of hij de lijsttrekker van de VVD wilde zijn.

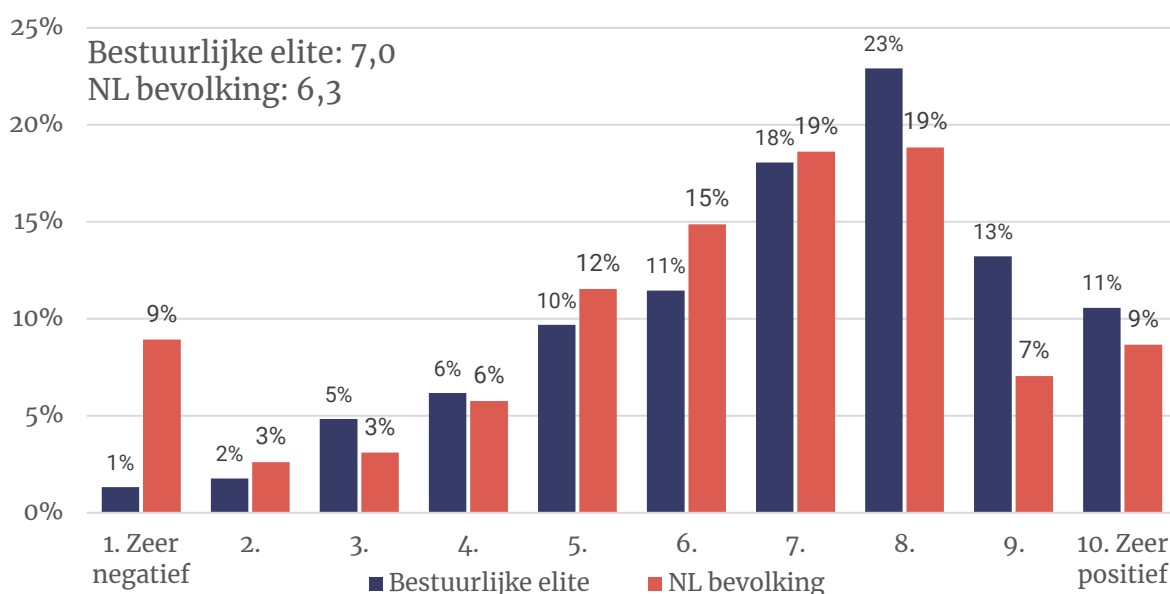
De Nederlandse elite staat hier positief tegenover: 47 procent geeft een 8 of hoger. Slechts 8 procent geeft een 3 of lager. Gemiddeld komt het oordeel uit op een 7,0.

De Nederlandse bevolking is hier minder positief over (gemiddeld een 6,3), omdat een deel zeer negatief (score 1) is over dit vooruitzicht.

Dit is niet verwonderlijk: kiezers die stemmen op SP, PVV of FvD oordelen zeer negatief over Rutte, maar in de bestuurlijke elite zijn deze partijen nauwelijks vertegenwoordigd.

Daartegenover zijn VVD- en D66-kiezers zeer enthousiast over de huidige premier en zij vormen samen meer dan de helft van de elite.

Figuur 10 - Mark Rutte zou op kunnen gaan voor zijn vierde kabinet. Kunt u aangeven – met een cijfer van 1 tot 10 – hoe u daar tegenover staat?

2.4 Elite sociaaleconomisch linkser geworden

De bestuurlijke ziet zichzelf als sociaaleconomisch links en sociaal-cultureel progressief.

We legden deelnemers het volgende voor:

“In de politiek wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen linkse en rechtse politieke standpunten of partijen. Het betreft dan doorgaans tegenstellingen op het gebied van inkomensverdeling, sociale zekerheid, economie of werkgelegenheid.

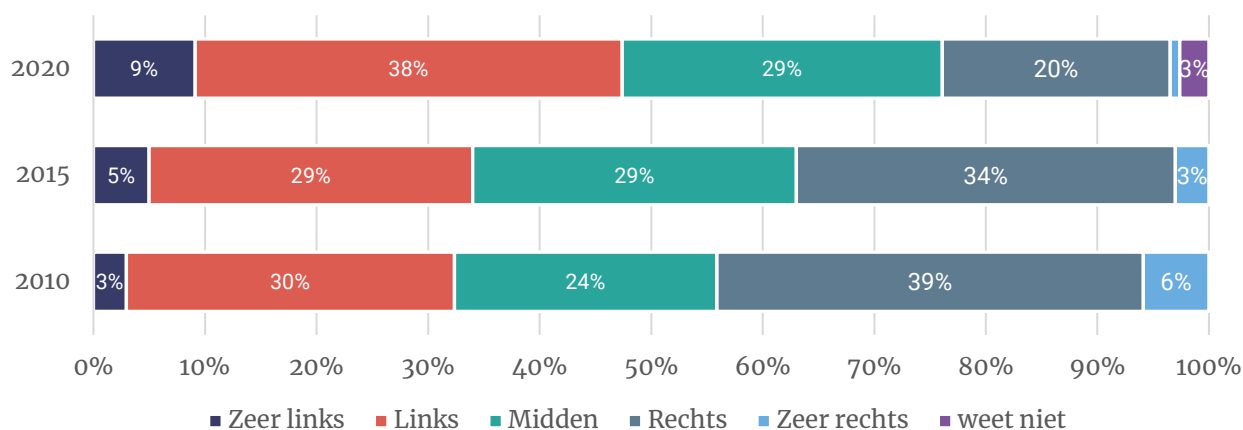
Links staat dan voor het herverdelen van inkomens, de sterkste schouders die de zwaarste lasten dragen en de staat die hierin een belangrijke rol moet spelen.

Rechts staat voor marktwerking en individuele verantwoordelijkheid. Men is van mening dat de staat zich hier zo min mogelijk mee dient te bemoeien.”

De Nederlandse bestuurlijke elite plaatst zichzelf vaker op de sociaaleconomische linkerflank (47%) dan de rechterflank (21%). Op de schaal van 1 (zeer links) tot 10 (zeer rechts) scoort de elite gemiddeld een 4,7.

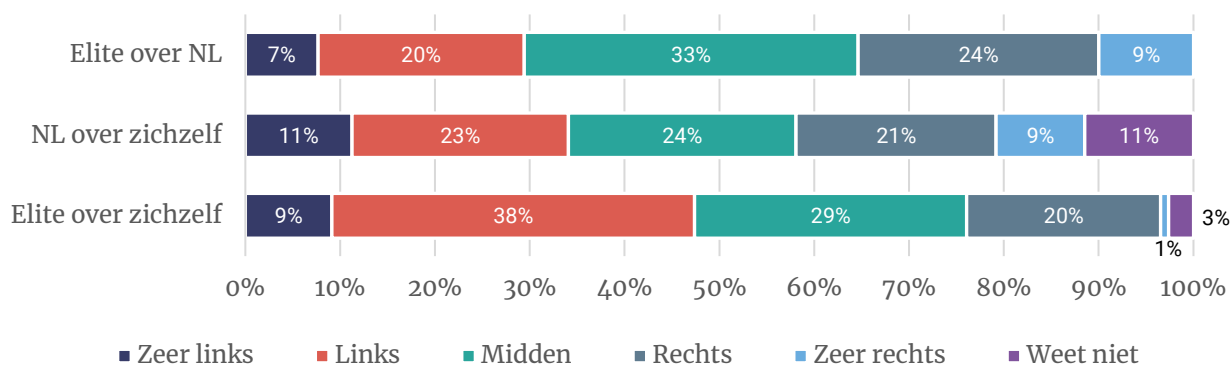
Er is sprake van een sterke verschuiving naar links wat betreft sociaaleconomische onderwerpen: in 2010 en 2015 plaatste een groter deel van de deelnemers zich rechts van het midden dan links.

Figuur 11 - Kunt u zichzelf plaatsen op deze sociaaleconomische links-rechtsschaal? Waarbij 1 zeer links is en 10 zeer rechts (bestuurlijke elite)

Figuur 12 – Plaatsing van Nederlanders door bestuurlijke elite

“Hoe zou u de Nederlanders plaatsen op de sociaaleconomische links-rechtsschaal? Kunt u 100% verdelen over onderstaande 5 categorieën?”

2.5 Nederlandse elite vindt zichzelf zeer progressief

We hebben de volgende vraag voorgelegd aan de deelnemers. Ook deze vraag is in 2010 en 2015 eerder gesteld aan de toenmalige bestuurlijke elite⁴.

“Er wordt ook een tegenstelling onderscheiden die niet puur met geld en financiën te maken heeft, maar meer met immateriële zaken.

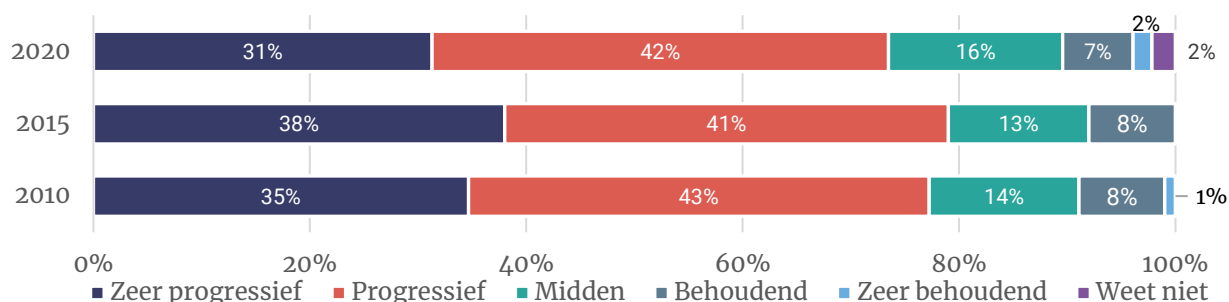
Progressief. Aan de ene kant wordt een groep onderscheiden die internationaal, kosmopolitisch is ingesteld en die openstaat voor vernieuwing en alternatieve leefwijzen. Deze mensen vinden dat burgers zelf mogen beslissen hoe ze zich gedragen. De staat faciliteert inwoners zodat zij zichzelf kunnen zijn en gelijke kansen krijgen.

Behoudend. Daar tegenover staat een groep mensen die meer waarde hecht aan nationale of regionale verbanden, behoud van bewezen tradities en leefwijzen. In deze visie dient de staat een belangrijke rol te spelen in het handhaven van de bestaande orde en regels.”

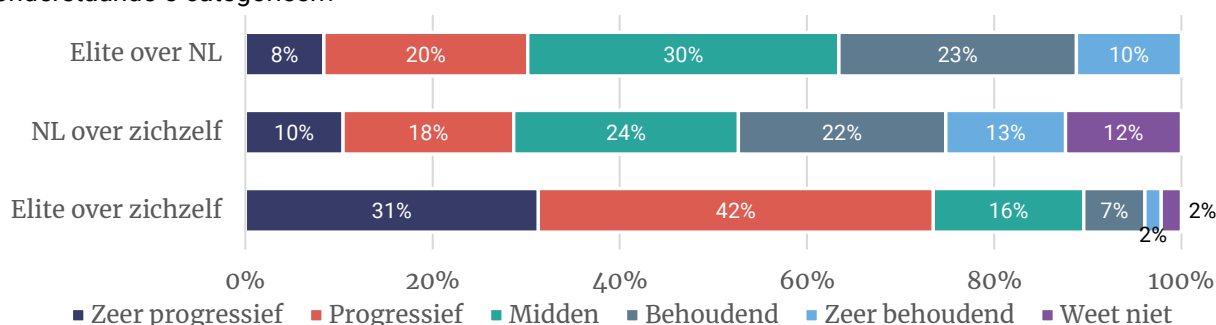
Een derde van de Nederlandse elite (31%) plaatst zichzelf aan het progressieve eind van de schaal (score: 1 of 2). Nog eens 42 procent geeft zichzelf een score van 3 of 4: driekwart van de Nederlandse elite noemt zich dus progressief. Minder dan een op de tien noemt zich behoudend (9%).

In 2010 en 2015 was de elite ook al veel vaker progressief dan behoudend, de bestuurlijke elite is dus progressief gebleven en sociaaleconomisch linkser geworden.

Figuur 13 – Kunt u zichzelf plaatsen op deze schaal? Waarbij 1 zeer progressief is en 10 zeer behoudend.

Figuur 14 – Plaatsing op immateriële schaal: NL over zichzelf, elite over zichzelf en over de NL bevolking
 “Hoe zou u de Nederlanders plaatsen op de immateriële (culturele) schaal? Kunt u 100% verdelen over onderstaande 5 categorieën?”

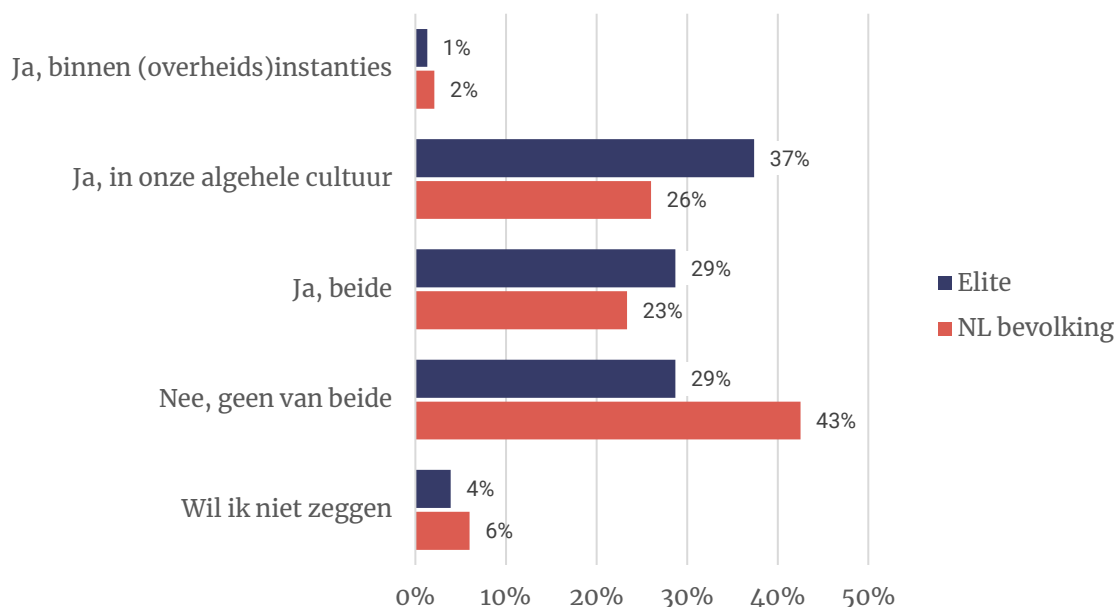

⁴ Zowel in 2010 als 2015 werden echter andere labels gebruikt, te weten: “Internationaal, vernieuwend, vrijheid” en “Nationaal, traditioneel, handhaving”.

2.6 Twee derde elite en helft kiezers ziet structureel racisme

Een ruime meerderheid (67%) van de bestuurlijke elite vindt dat er in Nederland sprake is van structureel racisme. Twee derde (66%) ziet dit in onze algehele cultuur, 30 procent vindt dat dat ook bij (overheids)instanties speelt. Drie op tien (29%) zien geen structureel racisme. Onder de bevolking ligt dit een stuk lager: 52 procent ziet structureel racisme. Onder de bevolking ligt dit een stuk lager: 52 procent ziet structureel racisme.

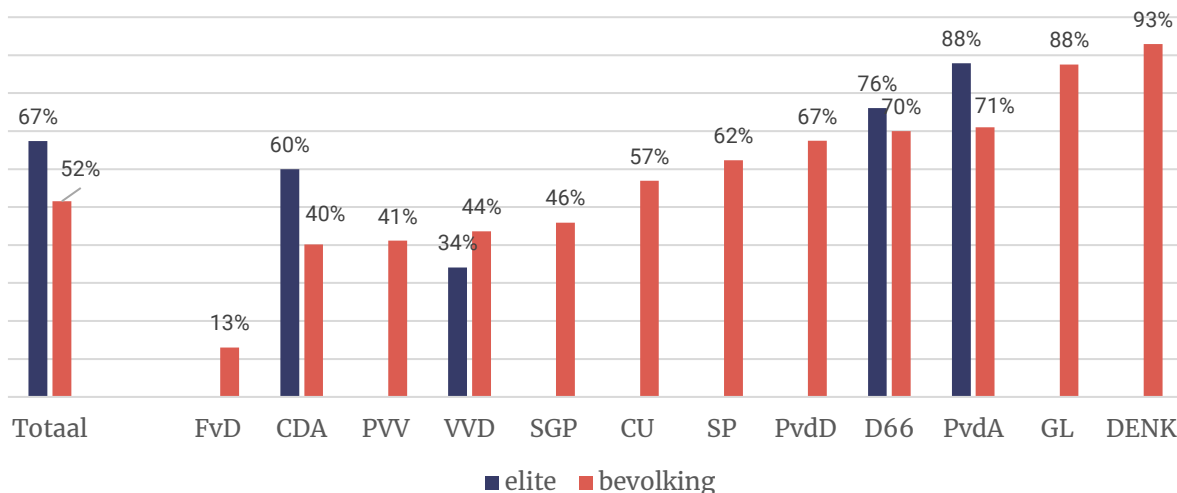
Figuur 15 - Vindt u dat er in Nederland sprake is van structureel racisme?

Politieke voorkeur speelt hierbij een belangrijke rol (omgekeerd kan ook: als je meer structureel racisme ziet, stem je wellicht op een andere politieke partij). GroenLinks- en DENK-kiezers denken in negen van de tien gevallen dat er sprake is van structureel racisme; FvD-, CDA-, PVV-, VVD- en SGP-kiezers vaker niet dan wel.

Figuur 16 toont dat de meningen van de elite en kiezers dicht bij elkaar liggen als we kijken naar politieke voorkeur (alleen mogelijk voor D66, VVD, PvdA en CDA).

Figuur 16 - Vindt u dat er in Nederland sprake is van structureel racisme? "Ja" Naar voorgenomen stemgedrag TK2021 (elite: alleen scores voor D66, VVD, PvdA en CDA)

3 De elite over haar netwerk en zichzelf

3.1 Meer leden nog actief

In vergelijking met voorgaande edities is een groter deel van de huidige bestuurlijke elite nog actief in zijn of haar hoofdfunctie. Was in 2010 maar liefst 34 procent niet meer actief, nu is dat 15 procent.

Tabel 3 – Bent u nog actief in uw hoofdfunctie? Bent u nog actief in uw hoofdfunctie? (2016 > 2020)

	2006	2010	2015	2020 totaal	2020 vrouw	2020 man
	%	%	%	%	%	%
Ja	70	66	77	85	85	84
Nee	30	34	23	15	15	16

3.2 Fors minder nevenfuncties

Wat verder opvalt is dat het aantal nevenfuncties dat men heeft fors is teruggelopen. In 2006 zei maar liefst 73 procent zes of meer nevenfuncties te hebben. In 2015 was dat nog 44 procent en nu is dat nog 23 procent. Nog maar 4 procent heeft meer dan 10 nevenfuncties, terwijl dat in 2010 ruim een kwart was (26%).

Een belangrijke verklaring voor deze afname ligt in de wet Bestuur en Toezicht die in 2013 inwerking trad. Met deze wet werd het aantal te vervullen (neven)functies bij grote rechtspersonen gelimiteerd⁵.

Een tweede verklaring ligt in het hogere aandeel vrouwen in de elite (zie ook paragraaf 4.1). Van de vrouwen heeft 19 procent zes nevenfuncties of meer, onder mannen is dat 27 procent. Maar dit is slechts een *gedeeltelijke* verklaring: ook deze 27 procent is beduidend lager dan de 44 procent voor het totaal in 2015.

Tabel 4 – Hoeveel nevenfuncties heeft u momenteel? (2016 > 2020)

	2006	2010	2015	2020 totaal	2020 vrouw	2020 man
	%	%	%	%	%	%
geen enkele	*	*	*	6	8	4
1	3	3	9	9	10	7
2	4	4	8	20	20	18
3-5	19	25	38	41	43	41
6-10	44	42	36	19	15	23
11-20	25	23	7	3	4	4
Meer dan 20	4	3	1	0		1
Wil niet zeggen	1	-	-	1		2
Meer dan 6 nevenfuncties	73	69	44	23	19	27

* niet opgenomen

⁵ Deze regels vloeiden voort uit een voorstel van SP kamerlid Ewout Irrgang (december 2009) en hadden tot doel kwaliteit van toezicht te verhogen, belangenverstrengeling te voorkomen en het zogenaamde 'old boys network' te doorbreken.

Een ander verschil dat we zien is dat oudere leden van de elite (65+) beduidend meer nevenfuncties hebben (36% heeft er meer dan zes), dan leden die jonger dan 50 zijn (11%). Maar ook dit is geen verklaring voor het afgenomen aantal nevenfuncties, aangezien de elite niet wezenlijk jonger is geworden (zie paragraaf 4.2).

Leden die van plan zijn om op D66 of PvdA te gaan stemmen hebben meer nevenfuncties (respectievelijk 30% en 27% hebben zes of meer functies), dan leden van de andere partijen (VVD: 14%, CDA: 15%). D66 is duidelijk een grotere leverancier van de elite geworden, PvdA is relatief stabiel (zie paragraaf 2.1), maar ook deze verschillen zijn niet groot genoeg om het verschil te verklaren.

Ten slotte kunnen we kijken waar de elite vandaan komt: vaker uit de middenklasse, minder vaak uit adel en hogere burgerij. Deze laatste groep heeft beduidend meer nevenfuncties (38% heeft er zes of meer) dan degenen die uit een middenklasse gezin komen (13%). Maar de lagere middenklasse en degenen uit een arbeidersgezin zitten weer op het gemiddelde. En in 2006 was het milieu waaruit men afkomstig was gelijk aan dat van nu en lag het aantal nevenfuncties beduidend hoger.

Ook als we kijken naar de sectoren waarin men werkzaam is, vinden we geen eenduidige verklaring. De afgelopen 15 jaar nam het aandeel *bedrijfsleven* en *overheid* af, ten gunste van de categorie “overig” (ngo’s, onderwijs, universiteiten en publiek-private organisaties). De meeste nevenfuncties hebben mensen die werken bij de overheid (27% meer dan 6) en in de categorie “overig” (28%). In het bedrijfsleven is dat 21 procent, bij de semioverheid 13 procent.

De verklaring voor de afname van nevenfuncties is dus drieledig:

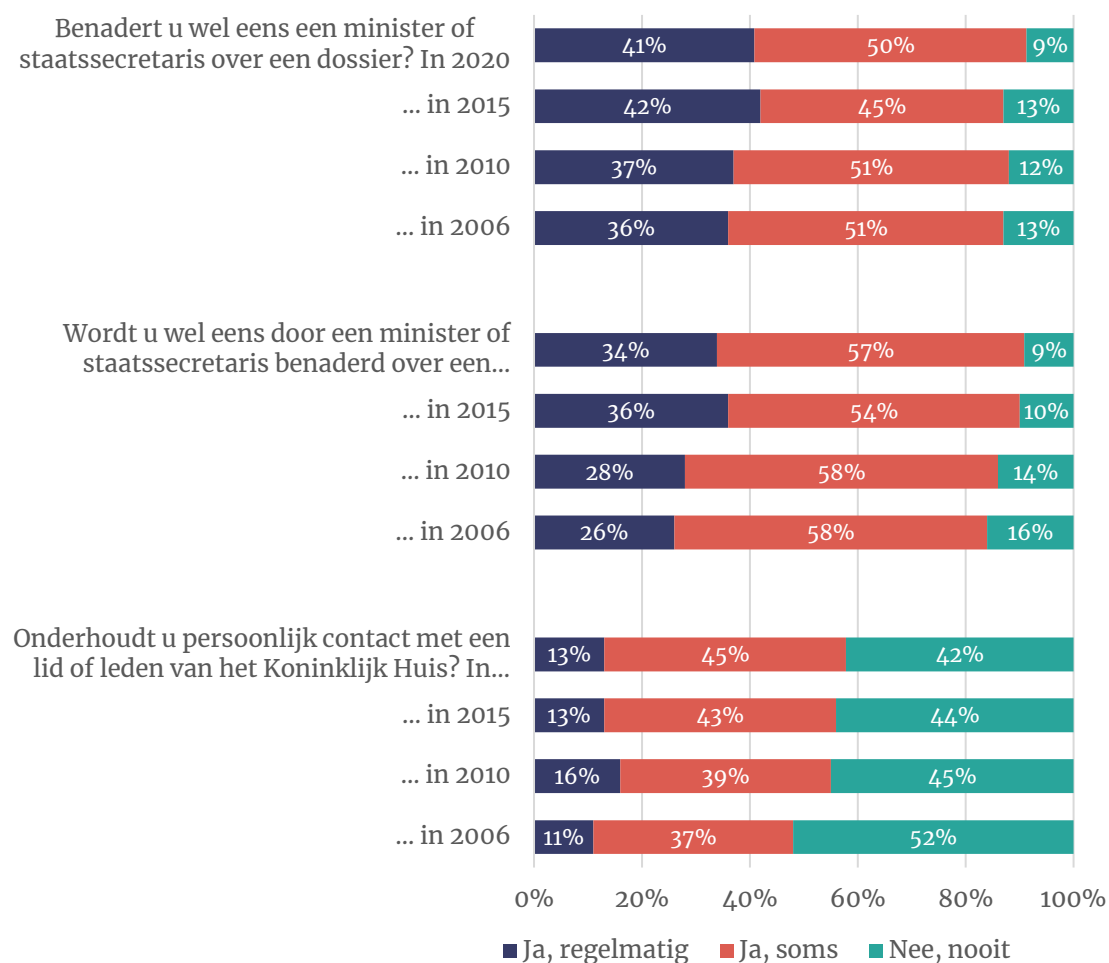
- 1 de wet Bestuur en Toezicht die in 2013 in werking trad;
- 2 een veranderend profiel (meer vrouwen, meer D66’ers, meer middenklasse) en
- 3 ... de leden van de bestuurlijke elite gaan echt anders om met het invullen van hun functie dan de elite 5, 10 of 15 jaar geleden deed. In elk geval in kwantiteit.

Het is lastig te zeggen wat wat beïnvloedt: zijn leden van de bestuurlijke elite hun functies echt anders gaan invullen, mede dankzij de nieuwe wet? Of is het effect van de regelgeving dat een ander type bestuurders en commissarissen wordt aangetrokken dan wel een kans krijgt?

3.3 Contacten met ministers en koninklijk huis

De contacten met ministers, staatssecretarissen en het koninklijk huis zijn in vergelijking met de afgelopen 15 jaar weinig veranderd. Negen op de tien worden (wel eens) benaderd door een minister of staatssecretaris, eenzelfde percentage wordt wel eens benaderd door een minister of staatssecretaris en iets meer dan de helft onderhoudt persoonlijk contact met leden van het koninklijk huis. Dit laatste is de afgelopen tien jaar iets toegenomen: van 48 procent naar 58 procent.

Figuur 17 – Contact met bestuurders en Koninklijk Huis

3.4 Lid van sociëteit

Bijna de helft (46%) van de bestuurlijke elite is lid geweest van een studentenvereniging of studentencorps. Ten opzichte van 2015 is dit aandeel iets toegenomen, over de afgelopen 15 jaar is het een stabiel beeld: vier op tien tot bijna de helft waren vroeger lid van een sociëteit.

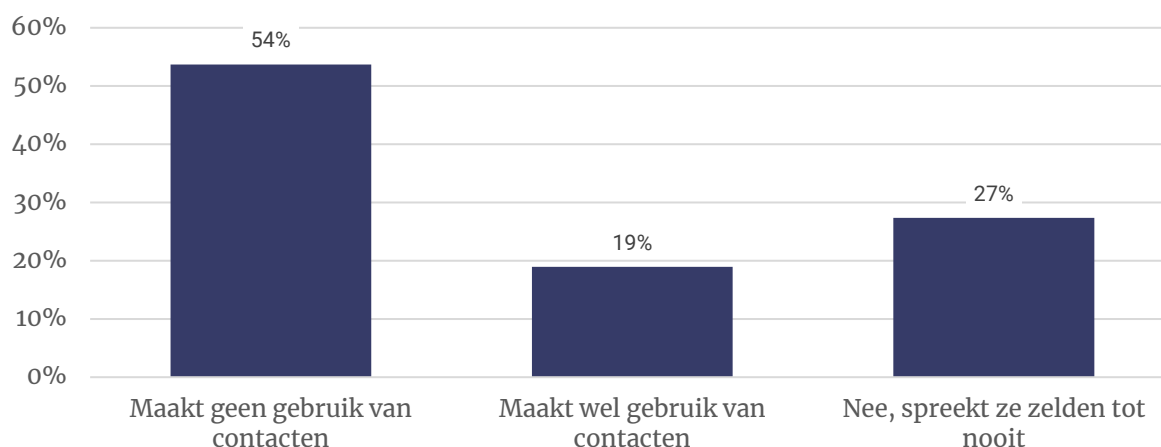
Tabel 5 – Bent u tijdens uw studie lid geweest van een studentenvereniging of studentencorps? (2016 > 2020)

	2006	2010	2015 ⁶	2020
	%	%	%	%
Ja	45	42	38	46
Nee	44	50	46	54
Wil niet zeggen	11	8	16	-

Van degenen die lid waren, spreekt een op vijf (19%) de oude vrienden nog geregeld en maakt er ook gebruik van in zijn of haar functie. Ruim de helft (54%) spreekt deze relaties nog wel geregeld, maar maakt er *geen* gebruik van. Een kwart (27%) zegt “Nee, spreek ze zelden tot nooit”.

Figuur 18 – Spreekt u de mensen die u daardoor kent nog geregeld en maakt u daarvan gebruik in uw functies of bij een dossier?

Basis: universitair geschoolden die lid zijn geweest van een studentenvereniging of studentencorps (N = 95)

⁶ Voorgaande jaren: “lid van een sociëteit, een herenclub of een eetclub”.

3.5 Helft elite heeft voordeel(tjes) bij maatschappelijke positie

De helft van de deelnemers (50%) zegt voordelen te hebben aan de maatschappelijke positie, zoals uitnodigingen, toegang tot netwerken, vrijkaartjes en een goede plek in een restaurant. Men lijkt zich er echter goed bewust van te zijn dat men daar beter consciëntieus mee om kan gaan. Het ligt in de aard van de positie besloten dat men wordt uitgenodigd voor allerlei bijeenkomsten (concerten, voorstellingen, recepties, etc.), maar veel leden geven aan er zo min mogelijk gebruik van te maken of alleen als het ten dienste staat van de maatschappelijke functie. Enkele citaten:

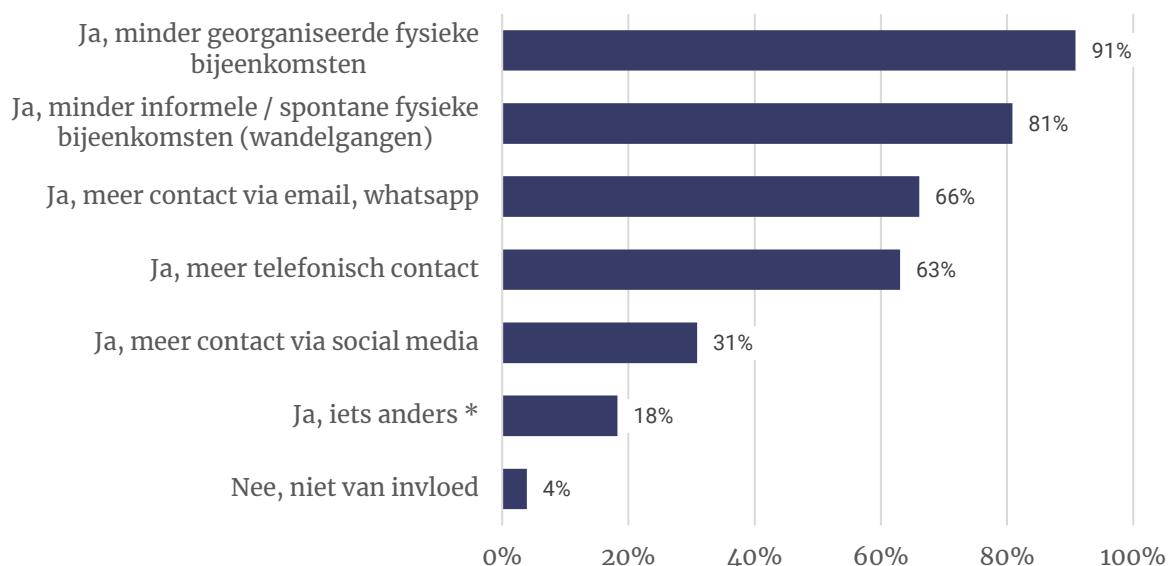
- *“De functie leidt tot uitnodigingen voor allerlei activiteiten, niet de persoon. Dat wordt overigens van de functionaris verwacht. Het gebruik maken van de uitnodigingen is overigens lang niet altijd iets waar je naar uitkijkt, je hebt het druk genoeg. Voorrang e.d. bij restaurants of bij de zorg krijg ik niet, zou ik ook niet willen. Voorrang bij een rij weiger ik ook.”*
- *“De voorbeelden die worden gegeven⁷ kloppen niet, maar door je netwerk is het gemakkelijker om snel bij de juiste persoon te geraken. Dat wil niet zeggen dat er sprake is van voorrang, het is meer het navigatie voordeel.”*
- *“Door goede contacten heb je meer ingangen die toch voordelen meebrengen.”*
- *“Goede plek restaurant, uitnodiging voor een première.”*
- *“Heel af en toe een uitnodiging voor een voorstelling of een vergoeding voor het aanwezig zijn bij een bijeenkomst.”*
- *“Ik krijg via werk sociale uitnodigingen maar ga daar niet of nauwelijks op in. In dagelijks leven niet.”*
- *“Ik maak er echter privé nooit gebruik van als vrijkaartjes o.i.d. worden aangeboden. Enkel werk in combinatie met lunch/diner of soms een opening o.i.d., als het in relatie tot werk van belang is.”*
- *“Ik voel me als maatschappelijke organisatie een beetje een vreemde eend in deze bijt, dit soort voordelen heb ik niet nee. Omdat hier een open scherm stond vulde ik deze met ja, namelijk in, terwijl ik dus nee bedoel, maar dat kon ik anders niet toelichten, vandaar ; -)”*
- *“Ik word wel eens uitgenodigd voor bepaalde bijeenkomsten waarvan ik weet dat het heeft te maken met mijn maatschappelijke positie. Die positie brengt me ook in bepaalde netwerken of leiden ertoe dat ik gevraagd word voor bepaalde posities/functionies.”*
- *“Inderdaad goede plek in restaurant en kan kaartjes bemachtigen als ik dat echt wil, doe ik bijna nooit.”*
- *“Je weet wat er speelt, wat er geagendeerd wordt en wie erbij betrokken is. Zaken als vrijkaartjes en een goede plek spelen vaak wel, maar niet belangrijk. En vaak maak ik er geen gebruik van.”*
- *“Niet in de zin van nepotisme, maar wel in de zin van toegang tot een breed netwerk om nieuwe ideeën op te doen.”*
- *“Uitsluitend beroepsmatige uitnodigingen, bijvoorbeeld voor premières, maar geen algemene voorrang etc.”*
- *“Vaak uitgenodigd, hoofdzakelijk representatief, ook verplichtend.”*
- *“Vrijkaarten, premières, lidmaatschappen, invloed op beleid, toegang tot netwerken.”*
- *“Vrijkaartjes als toezichthouder; toegang tot bijeenkomsten met invloedrijke mensen; weten hoe je iets geregeld kunt krijgen en dat er in voorkomende gevallen naar je geluisterd wordt.”*

⁷ Als toelichting bij de vraag werd gegeven: “Denk bijvoorbeeld aan vrijkaartjes, goede plek in restaurant, voorrang bij dokter of specialist, uitnodiging voor première, etc.”

3.6 Door coronacrisis meer telefonisch en online contact

Door de coronacrisis moest ook de bestuurlijke elite op een andere manier omgaan met haar netwerk. Negen op de tien bevestigen dat er minder fysieke bijeenkomsten waren. Men ving dat op met meer e-mail- WhatsApp- en telefonisch contact. Ook de elite ontdekte het beeldbellen.

Figuur 19 - Is de coronacrisis van invloed (geweest) op de manier waarop u omgaat met uw netwerk?

* Iets anders; vooral meer video-bellen/ -meetings etc.

3.7 Elite kritisch op zichzelf: te wit, te gesloten, te weinig nieuwe ideeën

Deze elite is kritischer op zichzelf dan de bestuurlijke elites van 2006, 2010 en 2015.

Negen op de tien vinden de elite *te wit*, voorgaande edities was dat drie kwart tot 80 procent.

Acht op tien vinden het te veel een mannenbolwerk. In 2015 was dat 71 procent. Niet alleen vrouwen (91%), ook mannen (80%) vinden dit. Een opvallende stijging, aangezien het aandeel vrouwen is toegenomen van 23 procent in 2020 naar 34 procent nu. In 2006 was nog slechts 15 procent vrouw (zie ook 4.1).

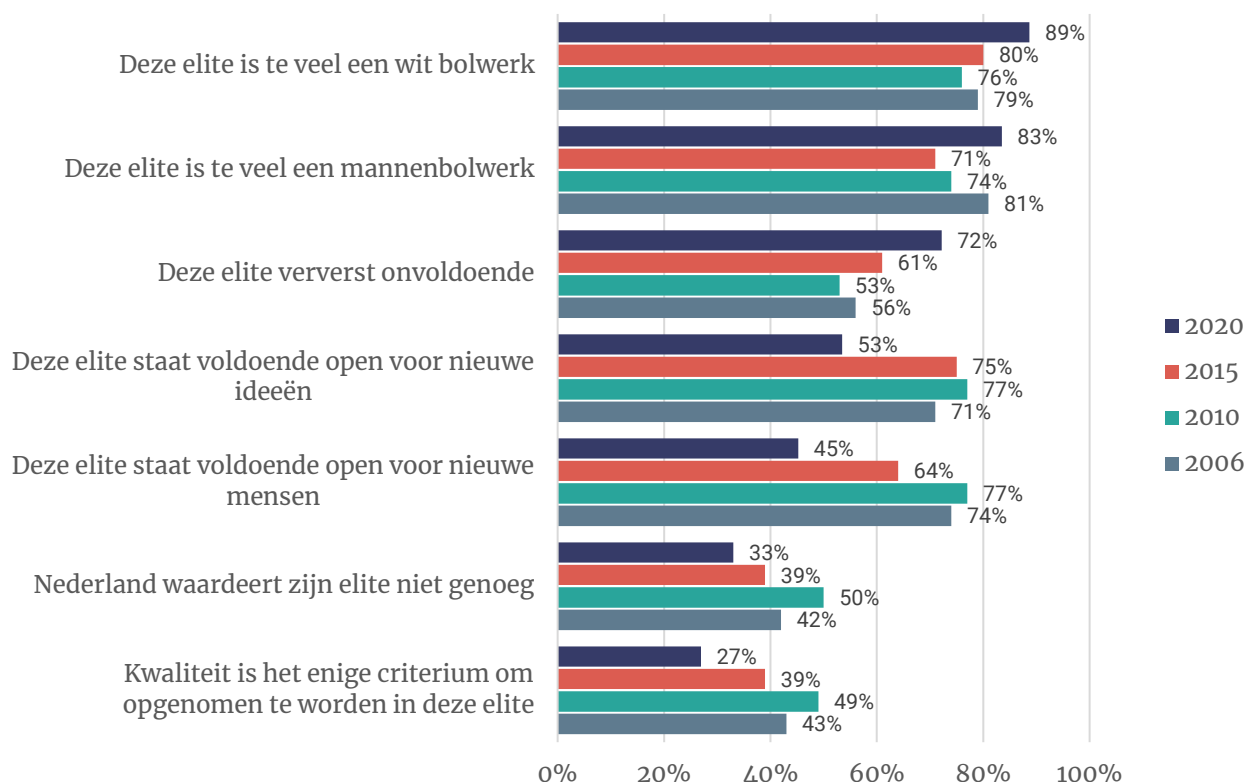
Zeven op de tien leden van de elite vinden dat de elite onvoldoende ververst. In 2006 en 2010 vond nog de helft dat, in 2015 was dat 61 procent.

Nog slechts 45 procent vindt dat deze elite voldoende open staat voor nieuwe *mensen* (tien jaar geleden vond 77 procent nog van wel) en nog 53 procent vindt dat deze elite voldoende open staat voor nieuwe *ideeën* (ook dit was 77% in 2010).

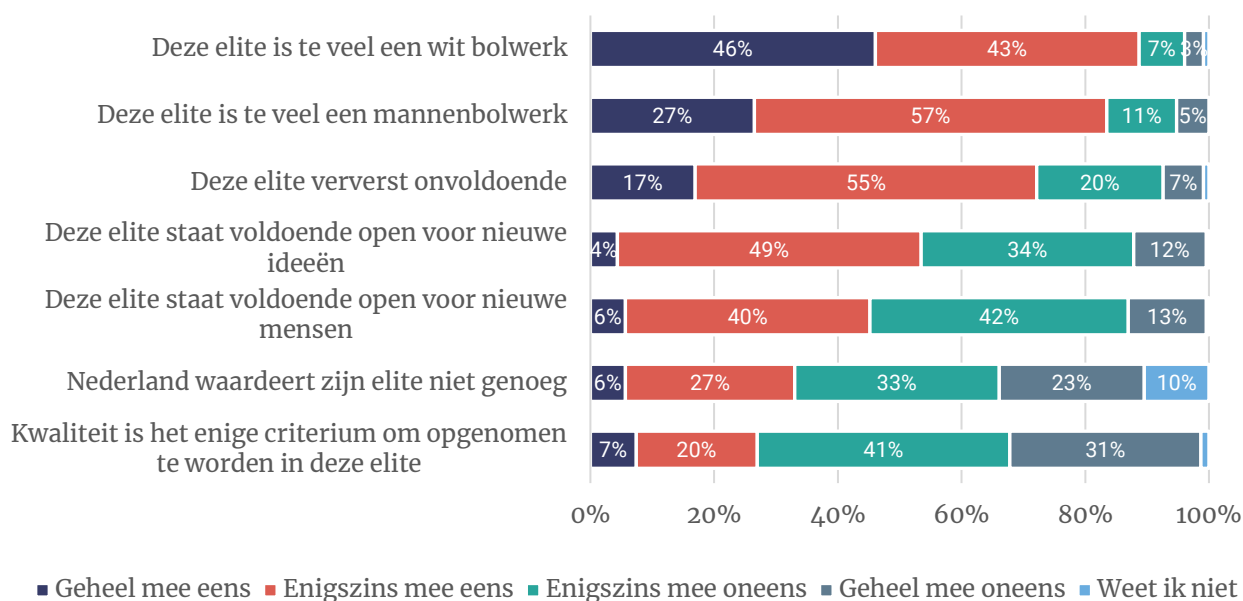
Slechts een kwart (27%) is ervan overtuigd dat kwaliteit het enige criterium is om opgenomen te worden in deze elite, dit was tien jaar geleden het dubbele: 49 procent.

De elite lijkt al met al een stuk minder ingenomen met zichzelf en verwacht dat ook minder van de buitenwereld: het idee dat deze elite onvoldoende waardering krijgt wordt door een op drie leden onderschreven. In 2020 was dat nog de helft. Het zijn vooral leden die stemmen op VVD (48%), CDA (45%) en D66 (44%) die nog vinden dat Nederland zijn elite onvoldoende waardeert, PvdA- (12%) en andere stemmers vinden dat veel minder tot niet.

Figuur 20 – Stellingen over de Nederlandse elite (2006 – 2020)

Figuur 21 – Stellingen over de Nederlandse elite

3.8 Zakenkabinet en zelf beschikbaar

Het zakenkabinet blijft – net als in voorgaande edities – bij een substantiële minderheid (44%) populair. En net als in 2015 zegt een derde (32%) daar best deel van uit te willen maken. Ongeveer even vaak vrouwen (34%) als mannen (30%).

Stelling: “Een zakenkabinet zou in de toekomst vaker overwogen moeten worden”

	2010	2015	2020
	%	%	%
Mee eens	48	44	44
Mee oneens	48	54	52
Weet niet	4	2	4

Stelling: “Ik zou beschikbaar zijn voor een eventueel zakenkabinet in de toekomst”

	2010	2015	2020
	%	%	%
Mee eens	26	32	32
Mee oneens	52	48	45
Weet niet	21	20	23

4 Profiel van de bestuurlijke elite

4.1 Meer vrouwen, niet meer 'jongeren'

Het aandeel vrouwen in de bestuurlijke elite nam duidelijk toe: van 15 procent in 2006, 23 procent in 2015 naar 36 procent nu.

Qua leeftijd zijn de verschillen minder groot. Het aandeel 'jongeren' (jonger dan 50 jaar) stagneert (nu 20%).

Tabel 6 – Aandeel vrouwen toegenomen, leeftijdsopbouw weinig veranderd

	2006	2010	2015	2020
	%	%	%	%
Sekse				
Man	85	81	77	64
Vrouw	15	19	23	36
Leeftijd				
Tot 50 jaar ⁸	9	15	22	20
50-59 jaar	37	33	38	41
60-69 jaar	46	44	29	32
70+	8	7	11	7

4.2 Bedrijfsleven iets minder dominant, meer ngo's e.d.

In vergelijking met 2010 zien we het aandeel leden dat uit het bedrijfsleven komt iets verder slinken (van 59% in 2010 naar 40% nu). Het aandeel overheid neemt ook (iets) af en het aandeel semioverheid is stabiel. De groei zit hem vooral in de categorie "anders", die nu 23 procent beslaat. Dit betreft ngo's, maatschappelijke organisaties, universiteiten en andere onderwijsinstellingen en publiek-private organisaties.

Tabel 7 - In welke sector bent u werkzaam in uw huidige of vorige hoofdfunctie?

	2006	2010	2015	2020
	%	%	%	%
Bedrijfsleven/ advocatuur	45	59	43	40
Overheid	33	24	24	21
Semioverheid	17	11	13	14
Anders **	6	6	13	23
Vakbeweging/ maatsch. org./ cultuur	5	3	4	*
Onderwijs, wetenschap	3	3	2	*
Wil niet zeggen	1	1	-	1

** voornamelijk: ngo, onderwijs, combinatie publiek-privaat

⁸ 6% is jonger dan 35 jaar

4.3 Meer middenklasse, minder hogere burgerij en adel

Ten opzichte van 2010 en 2015 is het aandeel hogere burgerij en adel (38% in 2015, 28% nu) gedaald en zijn meer leden afkomstig uit de (lagere) middenklasse of uit een arbeidersmilieu (van 62% naar 71%).

Tabel 8 - Uit welk sociaal milieu komt u?

	2006	2010	2015	2020
	%	%	%	%
Adel	3	2	4	1
Hogere burgerij	26	32	34	27
Middenklasse	51	47	48	53
Lagere middenklasse	12	12	9	11
Arbeidersmilieu	8	7	5	7
Wil niet zeggen	1	1	0	2

4.4 Minder religieuzen

Ook het aandeel religieuzen is gedaald in vergelijking met 2015, al zegt nog steeds 70 procent opgevoed te zijn naar een bepaalde religie of levensbeschouwing.

Tabel 9 – Bent u naar een bepaalde religie of levensbeschouwing opgevoed?

	2006	2010	2015	2020
	%	%	%	%
Ja	75	75	78	70
Katholiek	35	33	33	30
Hervormd	20	19	23	20
Gereformeerd	10	13	8	8
Islamitisch	-	-	2	3
Joods	1	1	1	2
Anders	1	2	3	7
Remonstrant	4	2	3	
Humanistisch	3	5	2	
Doopsgezind	1	-	-	
Nee	24	24	20	30
Wil niet zeggen	1	-	2	1

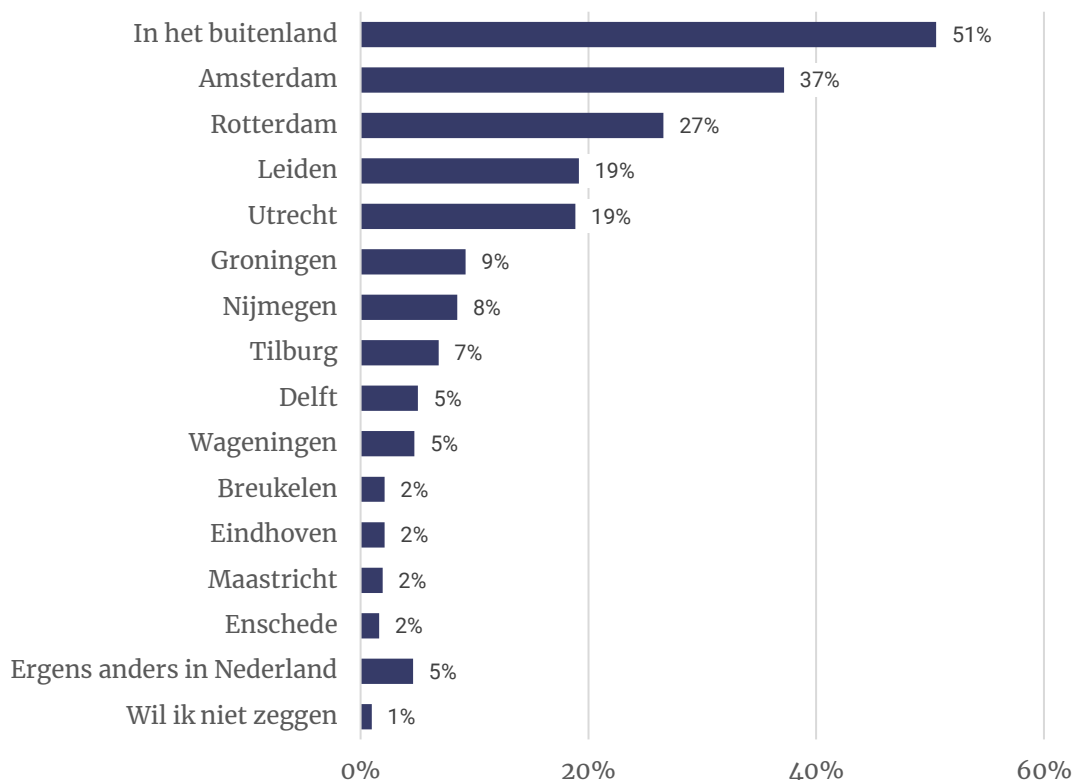
4.5 Helft studeerde (ook) in buitenland

Amsterdam is nog steeds de belangrijkste studiestad: 29 procent volbracht daar een eerste studie, in totaal studeerde 37 procent er.

Minstens zo opvallend: de helft (51%) studeerde (ook) in het buitenland

Figuur 22 - En waar heeft u gestudeerd? (in welke stad/steden?) Drie opties mogelijk (en bij elkaar opgeteld).

Basis: universitair geschoolden (N = 206)

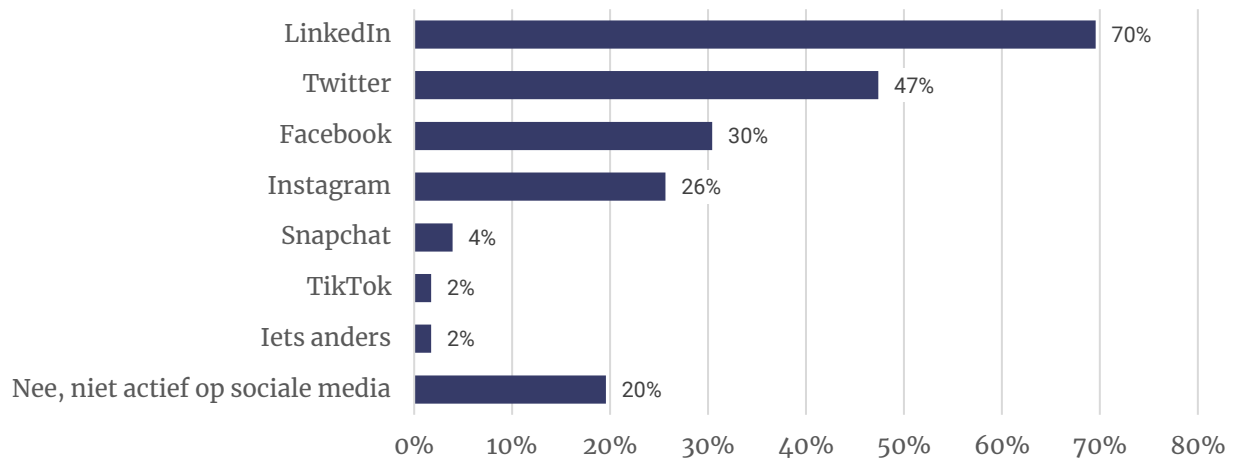
Figuur 23 - Waar heeft u gestudeerd? Drie opties mogelijk (en bij elkaar opgeteld).

Basis: universitair geschoolden (N = 206) (eerste optie)

	2006	2010	2015	2020
	%	%	%	%
Amsterdam	26	23	28	29
Leiden	12	15	20	15
Utrecht	13	14	11	13
Rotterdam	11	22	16	12
Groningen	12	14	10	9
Tilburg	8	7	5	3
Delft	6	6	5	4
Nijmegen	8	4	4	4
Wageningen				2
Maastricht				2
Eindhoven				1
Breukelen				1
Enschede				0
In het buitenland				3

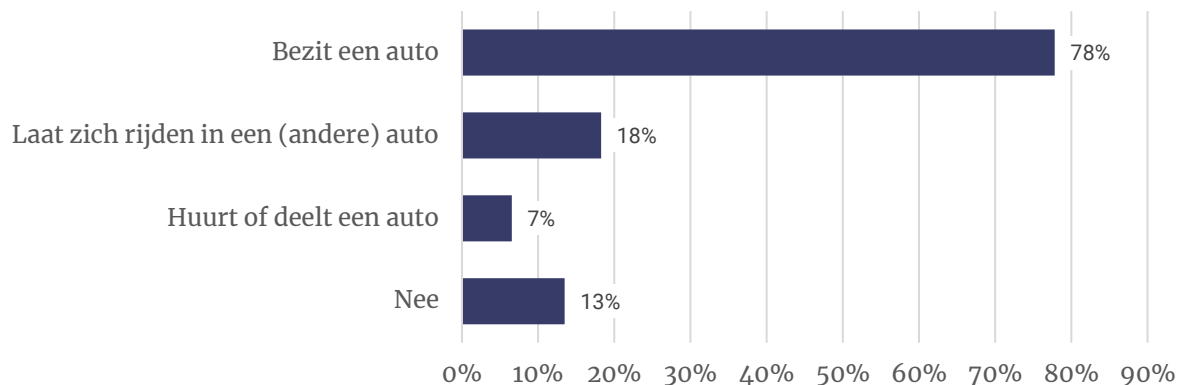
4.6 Sociale media

Figuur 24 – Bent u actief op één of meer van de volgende sociale media?

4.7 Autobezit

Figuur 25 – Bezit u een (of meer) auto('s)? Meerdere antwoorden mogelijk

De merken Volvo (18%), BMW (16%), Audi (13%) en Tesla (7%) zijn het vaakst in bezit.

5 Onderzoeksverantwoording

Voor deze rapportage hebben we een enquête uitgezet onder de *longlist* van 400 meest invloedrijke Nederlanders. Een deel van de vragen hebben we daarnaast ook uitgezet onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking (18+).

Bestuurlijke elite

Het onderzoek naar de bestuurlijke elite is uitgevoerd tussen 29 september en 19 oktober 2020. Van de 400 op de *longlist* hebben er 230 gereageerd, oftewel een respons van 57,5 procent.

Nederlandse bevolking

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 2 oktober tot maandagochtend 5 oktober 2020. Er werkten in totaal 1.001 Nederlanders mee aan dit onderzoek. Deze resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017

Deze resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Het grootste deel van de deelnemers (927) is afkomstig uit het I&O Research Panel. Daarnaast vulden 74 Nederlanders de vragenlijst in via het panel van PanelClix.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard. Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=1.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 3,1 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

I&O Research

I&O Research is het grootste onderzoeksbureau voor overheid en non-profit (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2019). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties.

I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001-, ISO 20252- en ISO 27001-gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 26362-gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

6 Bijlage: open antwoorden

Waarover bent u anders gaan denken?

Heeft de coronacrisis uw kijk op de samenleving en waar het naartoe moet veranderd? Zo ja, op welke manier? Citaten:

Belangrijkste les is dat we de bedreigingen waarvoor de wetenschap waarschuwt serieuzer moeten nemen. Maar weinigen realiseerden zich de volledige omvang. Ik ben ook verrast door de grote ongelijkheid waarmee deze crisis de samenleving ontwricht, de kwetsbaarheid van bepaalde sectoren zoals onderwijs, cultuur, horeca en toerisme, maar ook het gemak waarmee veel toch kan doorgaan, virtueel of in hybride vorm.

- 1 Thuiswerken en status; het kan nog meer dan we al deden en draagt bij aan een verduurzaming van de economie (minder verkeer en vervoer, minder vliegverkeer)
- 2 Ik was altijd terughoudend met het inzetten van vervoer. Nu reis ik deels met het openbaar vervoer en met de auto en gaan we soms slapen.
- 3 Wie niet mee kan met de digitalisering heeft het moeilijk, de kloof is door corona alleen maar toegenomen en hoe deze slechten.
- 4 Hoe gaan wij in het huidige tijdsgewricht om met ongedocumenteerden, een steeds groter wordende groep in Nederland? Uitbuiting arbeidsmigranten etc.

Belang van duurzaamheid en belang van gemeenschap & gezamenlijkheid. Belang van de juiste en zichtbare rol van de overheid in tijden van crisis. De noodzaak om als samenleving samen achter bepaalde doelen te staan.

Bestaande scheidslijnen zijn verdiept. Het beroep dat het kabinet doet op onze onderlinge solidariteit door onszelf af te zonderen leidt op zichzelf niet tot grotere solidariteit in de samenleving. Het leidt tot afzondering. Daardoor kunnen we niet alleen spreken van een economische crisis en gezondheids crisis als gevolg van het coronavirus. Het virus zet ook het licht op de kwetsbaarheid van werkenden in onzekere contracten (zo die contracten al zijn), de structurele onderwaardering van publieke voorzieningen en beroepen die we nu politiek correct als essentieel zijn gaan beschouwen terwijl ze dat natuurlijk al veel langer waren. De politiek handelt uit angst en preventie in plaats van visie en de belofte van een betere samenleving voor iedereen. In die zin laat het coronavirus onze kwetsbaarheid zien als samenleving. De vraag is of we dat voldoende zien. Hoe houden we de lange termijn in het oog?

Covid-19 heeft de zwakke plekken in het weefsel van onze samenleving (de Nederlandse maar ook breder, EU en internationaal) genadeloos blootgelegd. Ik ben geschrokken van de onmacht van sommige scholen om kinderen waar geen contact mee was, te bereiken. Ben geschrokken van de wijze waarop kunst en cultuur in deze zware tijden niet de erkenning (en dus ook niet de financiën) krijgen die ze verdienen. Daarnaast vind ik het heel slecht dat men steeds zegt: we moeten het samen doen, maar in praktijk is het 'eigen land eerst' of 'eigen groep eerst'. Ben dus anders gaan denken over slagkracht, visie en voortvarendheid regering en bepaalde sectoren. En meer overtuigd geraakt van belang veel meer inzet op inclusie en diversiteit om vooruit te komen en Covid-19 effectief aan te kunnen pakken.

Dat ook de politiek zelf/het landsbestuur naar lange(re) termijn denken toe moet met versnelling van investeringen ogv onderwijs (toegankelijkheid), innovaties en duurzaamheid (oa energietransitie) en ook de well being economy moet omarmen meer (niet alleen BNP maar menswaardige samenleving bouwen).

Dat we ICT op betere en andere manieren moeten gaan inzetten. Wat we nu doen werkt, maar is niet optimaal. Het laat zich aanzien dat we nog lang zo door moeten gaan. Als we ons sociaal contact willen behouden, zijn nieuwe werkwijzen noodzakelijk. Zowel om 'ouderwets' contact mogelijk te blijven maken, als om nieuw contact te maken met betere hulpmiddelen en ICT die bijdraagt aan inclusie, verbinding en zelfredzaamheid.

Dat wij als mens nog kwetsbaarder zijn en nog meer moeten beseffen dat wij onderdeel zijn van een veel groter Natuurlijk systeem, wat van ons een gedrag vraagt wat synchroon loopt aan hoe dit grotere systeem werkt en dat wij juist nu nog meer de samenwerking moeten omarmen i.p.v. ons terugtrekken in nationalisme, protectionisme en individualisme.

De coronacrisis werkt als een reset van automatismen die in het maatschappelijk en sociaaleconomisch verkeer zijn ingesleten: is al het reizen nodig? Zoveel flexkrachten die onmiddellijk op straat staan, is dat aanvaardbaar? Gezondheidszorg: mensen moeten zelf veel meer doen om hun gezondheid op peil te houden waardoor kwetsbaarheid voor virussen afneemt. Corona krijgt invloed op ruimtelijke ordening, huizenbouw en economische structuur (strategische autonomie).

De invloed van deskundigen is goed maar moet niet altijd leidend zijn. De waarschuwingen van Karl Popper voor de te grote invloed van deskundigen gaat ook op voor medici. De wenselijkheid van het primaat van de politiek gaat verder dan gedacht.

De kans dat de “wereld” (instituties en individuen) anders naar de toekomst kijkt door een crisis als deze had ik hoger ingeschat. De enorme investeringen wereldwijd die naar de oude (verouderde) oplossingen gaan is beangstigend: daarmee investeren we ons terug, en maken we ons nog kwetsbaarder in het licht van de klimaatverandering en de duurzaamheidsdoelen. De ambities zijn er, maar de verandering is lastiger. Terwijl de wake up call keihard is. Het is onze grootste huidige kans!

De noodzaak om aanpassings- en weerstandsvermogen van de maatschappij te bevorderen. Het gaat niet om voorspellen of voorkomen van een bepaalde crisis in de toekomst - dat is nagenoeg illusoir - maar om aanpassingsvermogen en weerstandsvermogen te vergroten van mensen (individueel en in onderling verband), overheden en private organisaties.

De noodzaak om fysiek aanwezig te zijn op je werk. En de noodzaak om veelvuldig te reizen voor werk (of privé). De noodzaak om sociale ongelijkheid aan te pakken.

De noodzaak om in Europa eenzelfde beleid te voeren. Het antwoord op de coronacrisis is gefragmenteerd, elk land hanteert andere regels. Dat is niet effectief.

De noodzaak van Amerikaanse Big Tech aan banden leggen is vergroot evenals de noodzaak om andere asymmetrische afhankelijkheden aan te pakken.

De rol van verbinding/contact; de mogelijkheden van internet; het belang van duurzaam leven (nog groter dan gedacht).

De saamhorigheid van de maatschappij is naar mijn idee de kracht geweest van Nederland de afgelopen maanden. Boven mijn verbazing steunden we ontzettend veel mensen, stonden we te klappen voor de zorg, zamelden we geld in voor daklozen, moest het onderwijs op de schop; ouders werden opeens docent. Daarnaast is kansenongelijkheid volop blootgelegd.

De viruspandemie legt structuren in de samenleving bloot, die je anders gemakkelijk ontgaan, waaronder een scherper verdeling tussen kansarmen en kansrijken, een scherper generatieconflict of de grenzen van decentrale organisatie. De waardering voor overheidsregie - en misschien zelfs wel industriepolitiek - lijkt terug. Het gezag van de wetenschap is herstellende. Cultureel is de nadruk op eigen verantwoordelijkheid indrukwekkend. Internationaal zijn de contouren van verschillende maatschappijopvattingen heel duidelijk waarneembaar.

Decentralisatie en uitbesteding en vervolgens aanbesteding marktpartijen. Ik denk dat dat in de zorg tot een te grote toename transactiekosten, maar ook gebrek slagkracht leidt. Dat je marktpartijen zaken laat uitvoeren, dat kan, maar de sturing moet anders. En soms is een wirwar aan marktpartijen niet efficiënt.

Duurzaamheid: we kunnen daar echt een versnelling in aanbrengen door o.a. digitalisering. Dat geldt daarmee ook voor klimaattransitie: als er zoveel geld in economie wordt gepompt om bedrijven overeind te houden kan je dat ook doen om transitie mogelijk te maken.

Een benadrukking van het belang van langetermijnvisie en veerkracht. Daarnaast heeft Corona mijn denken op het belang van lokaal en nationaal handelen veranderd: dat zie ik nu juist als de plek waar het moet gebeuren, in plaats van de internationale arena. (En bevestiging in dat die eeuwige conferenties/roundtables/fora en aanverwante praatcircuits prima gemist kunnen worden)

Enerzijds zet de covid-crisis de schijnwerpers op kwetsbaarheden die er toch al waren zoals in de arbeidsmarkt en de zorg. Bovendien geven de investeringen om de economie na de covid-crisis te stimuleren de kans om dat meteen toekomstbestendig te doen. Dat was toch al nodig. Waar ik anders over ben gaan denken is de weerbaarheid van Nederland als het gaat over rampen die ons kunnen overkomen en de kwetsbaarheid van mondiale supply chains.

Er is nog meer besef gekomen voor de ongelijkheid als het gaat om gezondheid, postcode, opleidingsniveau van ouders, leefomgeving, etc. Aantal verschillende (kwetsbare) doelgroepen wordt in Nederland onvoldoende ondersteund. De systeemwereld is teveel leidend ipv de leefwereld van de mensen. Dat was al langere tijd het geval, maar het is door Corona nog meer duidelijk geworden.

Er is sprake van een bijna ongebreidelde consumptiedrift, zowel als het gaat om het kopen van zaken als maken van reizen, zonder oog voor de gevolgen. Het is doorgeslagen in de zin dat alles moet kunnen. Tegelijkertijd is sprake van een steeds verder groeiende ongelijkheid. Er is daarom behoefte aan correcties.

Global supply chains vs local sourcing. Veel meer online marketing en onderwijs. Vliegen en vlees zijn luxe.

Globalisering, en consequenties daarvan.

Europees denken, of beter het gebrek daaraan.

Kwetsbaarheid samenleving, hoe preventie paradox daarin wordt uitgespeeld en leeftijd- en sociaal-maatschappelijke tegenstellingen vergroot.

Heel praktisch hebben we kunnen constateren dat files in Nederland helemaal niet nodig zijn en dat we allemaal met een beetje goede wil en slim organiseren heel goed flexibel (combinatie tussen thuis - kantoor) kunnen werken. Dat scheelt tijd, frustratie en uitstoot.

Daarnaast hebben we gezien dat we sociale dieren zijn die elkaar nodig hebben. De telefoon, sociale media brengen mensen niet dichterbij elkaar, maar drijven ze juist uit elkaar met de filterbubbel. Digitaal contact is geen fysiek contact. We hebben elkaar nodig om gelukkig te zijn. De samenleving moet veel meer bezig met wat we samen hebben en niet met alleen waarin we verschillen. Samen staan we sterker.

Het werken thuis is een uitstekend alternatief gebleken. Social events als recepties en diners blijken veel minder nodig dan we denken. De internationale afhankelijk is groter dan we dachten. We hebben dus een kwetsbare economie.

Hoe wij ons verhouden tot de natuur en de dieren moet drastisch anders.

Hoe zijn wij voorbereid op zo'n langdurige crisis als deze pandemie. We hebben hier géén kader voor. Onze crisisorganisatie is geprepareerd op kort durende situaties. We hebben de maatschappelijke impact onderschat en vooral het leiderschap in zo'n situatie. We lopen nu permanent achter de feiten aan.

Ik ben veel positiever gestemd geraakt over de mate waarin we ons gedrag kunnen veranderen. En dat we ons laten sturen als we er van overtuigd zijn dat het moet. Dat het mogelijk is nieuwe maatschappelijke normen te ontwikkelen. Dat de discussie over solidariteit tussen generaties niet alleen maar over pensioenen gaat maar ook over opoffering van jongeren voor kwetsbare ouderen.

Ik ben veranderd van mening over de meritocratie; de aanpak van de coronacrisis is hier een goed voorbeeld van. We laten de leiding van de crisis erg aan medische deskundigen over; maar ook de politiek moet nu juist keuzes durven maken die gaan over een afweging van botsende waarden. Dat gaat verder dan medische kennis; gaat over ethiek, mensbeelden, wereldbeelden etc.

Ik zie nog scherper hoe belangrijk sociale cohesie is, en de crisis heeft ook de urgentie van een systeemverandering nog sterker doen postvatten bij me. Ik had eerder niet zo door hoezeer NL voor sommige materialen afhankelijk is van andere landen, m.n. China.

Inrichting van gezondheidssysteem, samenwerking tussen ziekenhuizen is essentieel, milieu, attractief maken van verpleegkundig beroep, data uitwisseling in gezondheidszorg, noodzaak aan innovatie.

Kwetsbaarheden in internationale waardeketens (maar geen protectionisme!); we moeten nu (NU) starten met individuele leerrekeningen voor alle werkenden (niet meer wachten, corona laat zien dat investeren in werkzekerheid meer dat ooit nodig is; baanzekerheid was al een mythe maar brokkelt nu versneld af).

Kwetsbaarheid van onze medische logistieke ketens, verschillende belangen van verschillende generaties bijv kinderen naar school vs risico voor besmetting, verschillende effecten op verschillende groepen arbeidsnemers, noodzaak voor permanente educatie en reskilling

Met name over de kwetsbaarheid van productieketens. Ik denk dat mijn kijk daarop meer gedifferentieerd is dan voor deze crisis. In sommige ketens wens ik meer publieke controle, terwijl dat in andere ketens beduidend minder noodzakelijk en urgent is.

Onze 'maakbare' wereld heeft wel degelijk grenzen. We kunnen niet anders dan als individuen, bedrijven en overheden deze grenzen respecteren en genoeg nemen met minder. De tijden van ongebreidelde en ongelimiteerde groei en mogelijkheden zijn voorbij.

Onze wereld blijkt aanzienlijk kwetsbaarder voor epidemieën dan ik ooit had kunnen denken. In een adequate respons op de crisis blijken we veel afhankelijker van het buitenland (Duitsland, Europa, internationaal) dan we hadden gedacht. We zullen in Europa veel meer moeten samenwerken op het vlak van gezondheid/zorg Europa en in de omgang met toekomstige pandemieën.

Over het belang van weerbaarheid in onze samenleving. Door overregulering en een zero-risk mentaliteit worden wij steeds minder weerbaar om te reageren op zaken als de huidige pandemie. Daar moeten we verbetering in aanbrengen. Te beginnen door verantwoordelijkheid te nemen en niet de schuld van alles bij een ander te leggen.

Over leiderschap, digitalisering, positief verrast door vermogen van medewerkers om dienstverlening te continueren vanuit huis. Zorgen over wat lock down doet met depressieve mensen, ouderen en jongeren die opgeleid moeten worden. Productie van een aantal essentiële basisproducten in EU of zelfs eigen land Tot op zekere hoogte cruciale infrastructuur in standhouden die in crisistijd kan worden gebruikt of opgeschaald Zorg Nog meer flexibiliseren en Op en AFS haalbaar maken

Samenhangigheid tussen mensen en ondernemers. Gezamenlijke vijand en de drive die dat kan opleveren. Maar ook de polarisatie die optreedt in de maatschappij als gevolg van angst.

Thuiswerken, noodzaak tot meer samenwerken over domeinen heen, brede welvaartsagenda echt uitwerken!

Veranderingen in Nederland gaan niet snel genoeg, het polderen is niet geschikt voor de grote uitdagingen van onze tijd. Er moeten meer duidelijke en radicale keuzes gemaakt worden op gebied van bijvoorbeeld milieu en openbare ruimte. kerosine moet bijvoorbeeld direct belast worden.

Versnelling digitalisering. Dat veel meer virtueel kan dan ik dacht. Nu doen we nog of we op kantoor zijn met inzet van middelen, straks gaan we uit van virtuele middelen en kunnen die nog veel verder optimaliseren.

We worden armer, eenzamer, onzekerder, digitaler, lokaler/regionaler en meer Europees, waarbij de nationale overheid als financier, investeerder, innovator en herverdelers van welvaart alsmede zwaarmacht een steeds grotere rol toekomt ook op Dossiers de digitalisering (robuust, integer, beschikbaar) en klimaat en energie.

We zien nu de nadelen van een volledig open markteconomie, waardoor je afhankelijk bent van andere landen voor kritische componenten. Zodra er een crisis is, is het dan toch vooral ieder voor zich. De huidige geopolitieke verhoudingen zijn sterk veranderd en daarop moet de EU zich ook aanpassen.

We zullen strategische producten (ook) binnen Europa moeten blijven produceren.

Wij zijn in staat om grote veranderingen wel snel te realiseren, mits de reden daartoe helder is. Eerder leek het dat veranderen in Nederland een trage aangelegenheid was.

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KVK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl